ΠΛΑΤΩΝ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ – ΤΟΜΟΣ 57 (2010-2011)

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΩΝ

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ Ν. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ
Διδάκτωρ Φιλοσοφίας

Πραγματευόμενοι περὶ τῆς ρητορικῆς τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων, ἡ ὁποία δὲν εἶναι εὐρέως γνωστή, ἀφορμώμεθα ἐκ μαρτυρίας τοῦ Διογένους τοῦ Λαερτίου, ὑπὸ τῆς ὁποίας δηλοῦται ὅτι ὁ ποιητὴς Κρατῖνος διὰ τοῦ ἔργου του *Ταραντῖνοι* σκώπτει τὴν ρητορικὴν δεξιότητα τῶν Πυθαγορείων τοῦ Τάραντος[1]. Ἐπανεξετάζοντες τὴν ἀνωτέρω μαρτυρίαν, δὲν υἱοθετοῦμεν τὴν ἐκδοχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἔργον *Ταραντῖνοι* προέρχεται ἐκ τοῦ ποιητοῦ τῆς ἀρχαίας κωμωδίας Κρατίνου τοῦ πρεσβυτέρου[2] καὶ ὡς ἐκ τούτου προσήκει νὰ μὴ ἐκλαμβάνεται ὡς ἔργον ἐπικεντρούμενον στὴν διακωμώδησιν δοξασιῶν τῶν Πυθαγορείων[3]. Ἀντιθέτως, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ἔργον *Ταραντῖνοι* συνάπτεται πρὸς τὸ ἔργον *Πυθαγορίζουσα*, τὸ ὁποῖον

1. Πβ. A. Meineke, *Fragmenta Comicorum Graecorum*, τ. 1, Berlin, de Gruyter, 1970², σ. 413. T. Kock, *Comicorum Atticorum Fragmenta*, τ. 2, Leipzig, Teubner, 1884, σ. 290. A. Körte, "Κρατῖνος ὁ νεώτερος", *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, τ. 11, μέρ. 2, Stuttgart, Metzler, 1922, σσ. 1655-1656. J.M. Edmonds, *The Fragments of Attic Comedy*, τ. 2, Leiden, Brill, 1959, σ. 5. M. Timpanaro Cardini, *Pitagorici*, τ. 3, Firenze, La Nuova Italia, 1964, σσ. 379-380. W. Kraus, "Κρατῖνος ὁ νεώτερος" *Der kleine Pauly*, τ. 3, München, Druckenmüller, 1969, σ. 331. R. Kassel- C. Austin, *Poetae Comici Graeci*, τ. 4, Berlin, de Gruyter, 1983, σ. 341. M. Marcovich, *Diogenes Laertius. Vitae Philosophorum*, τ. 1, Stuttgart, Teubner, 1999, σ. 595. H.G. Nesselrath, "Kratinos der Jüngere", *Der neue Pauly*, τ. 6, Stuttgart, Metzler, 1999, σ. 818. G. Reale- G. Girgenti- I. Ramelli, *Diogene Laerzio. Vite e dottrine dei più celebri filosofi*, Milano, Bompiani, 2005, σ. 1462.

2. Πβ. W. Geoffrey Arnott, *Alexis: The fragments : A commentary*, London, Cambridge Univ. Press, 1996, σσ. 636-637.

3. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 625.

ἐνίοτε ἀποδίδεται στὸν Κρατῖνον τὸν νεώτερον[4], υἱοθετοῦμεν τὴν ἐκδοχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κρατῖνος ὁ νεώτερος ἀποβλέπει στὴν διακωμώδησιν δοξασιῶν τῶν Πυθαγορείων. Ὁμολογουμένως τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς μέσης κωμωδίας Ἄλεξις φέρεται ὡς συγγραφεὺς δύο ἔργων ὁμωνύμων πρὸς ἐκεῖνα τοῦ Κρατίνου, δηλαδὴ τῶν ἔργων *Ταραντῖνοι* καὶ *Πυθαγορίζουσα*[5], ἐκ πρώτης ὄψεως δυσχεραίνει τὸν καθορισμὸν τῆς σχέσεως ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ὁμωνύμων ἔργων τῶν δύο ποιητῶν[6]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὀρθῶς ἔχει ἐπισημανθῆ ὅτι οἱ δύο ποιηταὶ σκώπτουν τὴν ρητορικὴν δεξιότητα τῶν Πυθαγορείων κατὰ τρόπον ὑπομιμνήσκοντα τὸ ὕφος τοῦ Λουκιανοῦ[7], διότι ἐμπνέονται ἐκ τῆς περιρρεούσης ἀτμοσφαίρας τῆς ἐποχῆς των[8]. Ἀκριβέστερον, ἔχοντες κατὰ νοῦν ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τοῦ Τάραντος ἀπησχόλησαν τὴν κοινὴν γνώμην τῶν Ἀθηνῶν λόγῳ τῆς συμβολῆς των στὴν διάσωσιν τοῦ Πλάτωνος τὸ ἔτος 360 π.Χ.[9], στοιχοῦμεν πρὸς τὴν ἐκδοχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν περὶ τὸ ἀνωτέρω ἔτος οἱ Κρατῖνος καὶ Ἄλεξις συνέγραψαν κωμωδίας αἱ ὁποῖαι ἐπεγράφοντο *Ταραντῖνοι*[10].

Διὰ τοῦ ἔργου του *Ταραντῖνοι* ὁ Κρατῖνος ὁ νεώτερος ἀναφέρεται στὴν ἐνασχόλησιν τῶν Πυθαγορείων τοῦ Τάραντος περὶ τὰ "ἀντίθετα" ("ἀντιθέτοις"), τὰ "πέρατα" ("πέρασι"), τὰ "παρισώματα" ("παρισώμασι"), τοὺς "ἀποπλάνους" ("ἀποπλάνοις") καὶ τὰ "μεγέθη" ("μεγέθεσι"). Ἐξ αὐτῶν τὰ "ἀντίθετα"[11] ταυτίζονται πρὸς

4. Πβ. E. Capps, "The *Nemesis* of the Younger Cratinus", *Harvard Studies in Classical Philology*, 15 (1904) 74.
5. Πβ. A. Delatte, *La vie de Pythagore de Diogène Laërce*, Hildesheim, Olms, 1988[2], σ. 241.
6. Πβ. W. Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, Cambridge Massachusetts, Harvard Univ. Press, 1972, σ. 198.
7. Πβ. R. Helm, *Lucian und Menipp*, Hildesheim, Olms, 1967[2], σ. 381.
8. Πβ. A. Körte, *μν. ἔργ.*, σ. 1655.
9. Πβ. J.M. Edmonds, *μν. ἔργ.*, σ. 479.
10. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 643. Σημειωτέον ὅτι, ὅπως ἔχει καταδείξει ὁ A.B. Krische, *De societatis a Pythagora in urbe Crotoniatarum conditae scopo politico commentatio*, Göttingen, Deuerlich, 1830, σ. 36, δὲν εὐσταθεῖ ἡ ἐκδοχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κρατῖνος ὁ νεώτερος διακωμωδεῖ ρητορικοὺς λόγους οἱ ὁποῖοι συνδέονται πρὸς τὴν ὑποτιθεμένην παραμονὴν τοῦ Πυθαγόρου στὴν πόλιν τοῦ Τάραντος.
11. Ὁ ὅρος "ἀντιθέτοις" ἔχει κατὰ καιροὺς ἑρμηνευθῆ διὰ τῶν ὅρων "obiectionibus" (πβ. P. D. Longolii, *Diogenis Laertii de vitis, dogmatibus et apophtegmatibus clarorum philosophorum libri X*, Wien, Krauss, 1739, σ. 905), "Gegensätzen" (πβ. Anonymi, *Des Diogenes Laertios philosophische Geschichte*, Leipzig, Schwickertsche, 1806, σ. 347),

τὰς "ἀντιθέσεις", περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος ὑπὸ τῶν Ἰσοκράτους καὶ Ἀριστοτέλους[12], ἐνῶ τὰ "πέρατα"[13] συνάπτονται τόσον πρὸς τὴν ἀπόφανσιν τοῦ Ἀριστοτέλους "τὸ δὲ ἄῤῥυθμον ἀπέραντον, δεῖ δὲ πεπεράνθαι μέν, μὴ μέτρῳ δέ"[14] ὅσον καὶ πρὸς τὴν ἀπόφανσιν τοῦ Ἀριστοφάνους "σοφός γ' ὁ Φαίαξ... συνερκτικὸς γάρ ἐστι καὶ περαντικός"[15]. Ἐξ ἄλλου τὰ "παρισώματα"[16]

"antithetis" (πβ. G. Bernhardy, *Suidae Lexicon*, τ. 2, μέρ. 1, Halle, Schwetschke, 1853, σ. 1035), "strange antithesis" (πβ. C.D. Yonge, *The Lifes and Opinions of Eminent Philosophers by Diogenes Laertius*, London, Bohn, 1853, σ. 353), "antithetis" (πβ. F.H. Bothe, *Poetarum Comicorum Graecorum Fragmenta*, Paris, Didot, 1855, σ. 515), "contrapositis" (πβ. C.G. Cobet, *Diogenis Laertii de clarorum philosophorum vitis, dogmatibus et apophtegmatibus libri decem*, Paris, Didot, 1862, σ. 213), "antithèses" (πβ. A. Delatte, *μν. ἔργ.*, σ. 240), "antitheses" (πβ. R.D. Hicks, *Diogenes Laertius*, τ. 2, Cambridge Massachusetts, Harvard Univ. Press, 1925, σ. 353), "antitheses" (πβ. T.B.L. Webster, *Studies in Later Greek Comedy*, Manchester, Manchester Univ. Press, 1953, σ. 53), "antitesi" (πβ. M. Timpanaro Cardini, *μν. ἔργ.*, σ. 380), "antitesi" (πβ. M. Gigante, *Diogene Laerzio. Vite dei filosofi*, τ. 2, Bari, Laterza, 2000[4], σ. 332), "antithèses" (πβ. J.P. Dumont - D. Delattre - J.L. Poirier, *Les Présocratiques*, Paris, Gallimard, 1988, σ. 611), "Gegensätzen" (πβ. O. Apelt - H.G. Zekl, *Diogenes Laertius. Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, Hamburg, Meiner, 1998, σ. 128), "antithèses" (πβ. M.O. Goulet Cazé, *Diogène Laërce*, Paris, Librairie Générale Française, 1999, σ. 970), "antitesi" (πβ. G. Reale- G. Girgenti- I. Ramelli, *μν. ἔργ.*, σ. 973).

12. Πβ. R. Kassel- C. Austin, *μν. ἔργ.*, σ. 341.
13. Ὁ ὅρος "πέρασι" ἔχει κατὰ καιροὺς ἑρμηνευθῆ διὰ τῶν ὅρων "conclusionibus" (πβ. P.D. Longolii, *μν. ἔργ.*, σ. 905), "Schlüssen" (πβ. Anonymi, *μν. ἔργ.*, σ. 347), "conclusionibus" (πβ. G. Bernhardy, *μν. ἔργ.*, σ. 1035), "forced conclusions" (πβ. C.D. Yonge, *μν. ἔργ.*, σ. 353), "finitionibus" (πβ. F.H. Bothe, *μν. ἔργ.*, σ. 515), "terminis" (πβ. C.G. Cobet, *μν. ἔργ.*, σ. 213), "definitionibus" (πβ. T. Kock, *μν. ἔργ.*, σ. 291), "définitions" (πβ. A. Delatte, *μν. ἔργ.*, σ. 240), "terms" (πβ. R.D. Hicks, *μν. ἔργ.*, σ. 353), "periods" (πβ. T.B.L. Webster, *μν. ἔργ.*, σ. 53), "definizioni" (πβ. M. Timpanaro Cardini, *μν. ἔργ.*, σ. 380), "termini" (πβ. M. Gigante, *μν. ἔργ.*, σ. 332), "définitions" (πβ. J.P. Dumont - D. Delattre - J.L. Poirier, *μν. ἔργ.*, σ. 611), "Schlüssen" (πβ. O. Apelt - H.G. Zekl, *μν. ἔργ.*, σ. 128), "définitions" (πβ. M.O. Goulet Cazé, *μν. ἔργ.*, σ. 970), "definizioni" (πβ. G. Reale - G. Girgenti - I. Ramelli, *μν. ἔργ.*, σ. 973).
14. Πβ. L. Radermacher, *Artium scriptores*, Wien, Rohrer, 1951, σ. 112.
15. Πβ. R. Kassel - C. Austin, *μν. ἔργ.*, σ. 341.
16. Ὁ ὅρος "παρισώμασι" ἔχει κατὰ καιροὺς ἑρμηνευθῆ διὰ τῶν ὅρων "adsimilibus" (πβ. P.D. Longolii, *μν. ἔργ.*, σ. 905), "Aehnlichkeiten" (πβ. Anonymi, *μν. ἔργ.*, σ. 347), "parisomatis" (πβ. G. Bernhardy, *μν. ἔργ.*, σ. 1035), "comparisons" (πβ. C.D. Yonge, *μν. ἔργ.*, σ. 353), "membris similibus (orationum)" (πβ. F.H. Bothe, *μν. ἔργ.*, σ. 515), "aequatis" (πβ. G.C. Cobet, *μν. ἔργ.*, σ. 213), "aequalibus" (πβ. T. Kock, *μν. ἔργ.*, σ. 291), "correspondances symétriques" (πβ. A. Delatte, *μν. ἔργ.*, σ. 240), "equations" (πβ. R.D. Hicks, *μν. ἔργ.*, σ. 353), "parallel clauses" (πβ. T.B. L. Webster, *μν. ἔργ.*, σ.

ὄχι μόνον ταυτίζονται πρὸς τὰς "παρισώσεις", περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος ὑπὸ τῶν Ἰσοκράτους καὶ Ἀριστοτέλους[17], ἀλλ' ἀποτελοῦν καὶ ἐνδείξεις περὶ τοῦ ὅτι ὑφίσταται σχέσις μεταξὺ τῆς ρητορικῆς τοῦ Γοργίου καὶ τῆς ρητορικῆς τῶν Πυθαγορείων[18]. Ἐπὶ πλέον οἱ "ἀπόπλανοι"[19] ταυτίζονται πρὸς τὰς "ἀποπλανήσεις", περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος ὑπὸ τοῦ ρήτορος Λικυμνίου[20], μαθητοῦ τοῦ Γοργίου[21], κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ὑπομιμνήσκεται ὅτι ὑφίσταται σχέσις μεταξὺ τῆς ρητορικῆς τοῦ Γοργίου καὶ τῆς ρητορικῆς τῶν Πυθαγορείων. Ἐν κατακλεῖδι τὰ "μεγέθη"[22], τὰ ὁποῖα λογίζονται ὡς

53), "parisosi" (πβ. M. Timpanaro Cardini, *μν. ἔργ.*, σ. 380), "eguaglianze" (πβ. M. Gigante, *μν. ἔργ.*, σ. 332), "parisoses" (πβ. J.P. Dumont - D. Delattre - J.L. Poirier, *μν. ἔργ.*, σ. 611), "Gleichheitsformeln" (πβ. O. Apelt - H.G. Zekl, *μν. ἔργ.*, σ. 128), "correspondances symétriques" (πβ. M.O. Goulet Cazé, *μν. ἔργ.*, σ. 970), "uguaglianze" (πβ. G. Reale - G. Girgenti - I. Ramelli, *μν. ἔργ.*, σ. 973).

17. Πβ. R. Kassel - C. Austin, *μν. ἔργ.*, σ. 341. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ "παρίσωσις" εἶναι τὸ κεφαλαιῶδες γνώρισμα τοῦ ἐντέχνου ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πεζοῦ λόγου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Γοργίου (πβ. E. Norden, *Die antike Kunstprosa*, τ. 2, Stuttgart, Teubner, 1958[5], σ. 816), φρονοῦμεν ὅτι ὁ Κρατῖνος ὁ νεώτερος κακῶς διακωμωδεῖ τὴν ρητορικὴν τῶν Πυθαγορείων τοῦ Τάραντος τοὐλάχιστον ὅσον ἀφορᾶ στὸ ἀνωτέρω γνώρισμα.
18. Πβ. J.P. Dumont- D. Delattre- J.L. Poirier, *μν. ἔργ.*, σ. 1416.
19. Ὁ ὅρος "ἀποπλάνοις" ἔχει κατὰ καιροὺς ἑρμηνευθῆ διὰ τῶν ὅρων "fallaciis" (πβ. P.D. Longolii, *μν. ἔργ.*, σ. 905), "Täuschungen" (πβ. Anonymi, *μν. ἔργ.*, σ. 347), "fallaciis" (πβ. G. Bernhardy, *μν. ἔργ.*, σ. 1035), "errors" (πβ. C.D. Yonge, *μν. ἔργ.*, σ. 353), "evagationibus" (πβ. F.H. Bothe, *μν. ἔργ.*, σ. 515), "inerrantibus" (πβ. C.G. Cobet, *μν. ἔργ.*, σ. 213), "digressionibus" (πβ. T. Kock, *μν. ἔργ.*, σ. 291), "moyens de détourner l'attention de la question" (πβ. A. Delatte, *μν. ἔργ.*, σ. 240), "periphrases" (πβ. R.D. Hicks, *μν. ἔργ.*, σ. 353), "digressions" (πβ. T.B.L. Webster, *μν. ἔργ.*, σ. 53), "digressioni" (πβ. M. Timpanaro Cardini, *μν. ἔργ.*, σ. 380), "perifrasi" (πβ. M. Gigante, *μν. ἔργ.*, σ. 132), "périphrases" (πβ. J.P. Dumont - D. Delattre - J.L. Poirier, *μν. ἔργ.*, σ. 611), "périphrases" (πβ. M.O. Goulet Cazé, *μν. ἔργ.*, σ. 970), "inganni" (πβ. G. Reale - G. Girgenti - I. Ramelli, *μν. ἔργ.*, σ. 973).
20. Πβ. L. Radermacher, *μν. ἔργ.*, σ. 118. R. Kassel- C. Austin, *μν. ἔργ.*, σ. 341.
21. Πβ. Γοργ., test. 4 Diels.
22. Ὁ ὅρος "μεγέθεσι" ἔχει κατὰ καιροὺς ἑρμηνευθῆ διὰ τῶν ὅρων "magnitudinibus" (πβ. P. D. Longolii, *μν. ἔργ.*, σ. 905), "Grössen" (πβ. Anonymi, *μν. ἔργ.*, σ. 347), "magnitudinibus" (πβ. G. Bernhardy, *μν. ἔργ.*, σ. 1035), "magnitudes" (πβ. C.D. Yonge, *μν. ἔργ.*, σ. 353), "magnitudinibus" (πβ. F.H. Bothe, *μν. ἔργ.*, σ. 515), "quantitate" (πβ. C.G. Cobet, *μν. ἔργ.*, σ. 213), "magnificentia orationis" (πβ. T. Kock, *μν. ἔργ.*, σ. 291), "amplifications oratoires" (πβ. A. Delatte, *μν. ἔργ.*, σ. 240), "magnitudes" (πβ. R.D. Hicks, *μν. ἔργ.*, σ. 353), "the grand style" (πβ. T.B.L. Webster, *μν. ἔργ.*, σ. 53), "ampollosità" (πβ. M. Timpanaro Cardini, *μν. ἔργ.*, σ. 380), "grandez-

τεχνικοὶ ὅροι τῆς ρητορικῆς, εἶναι ἐκεῖνα περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ ἔργου *Περὶ ἑρμηνείας*[23]. Πρὸ πάντων ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι τὰ ἀνωτέρω πέντε σχήματα ("ἀντίθετα", "πέρατα", "παρισώματα", "ἀπόπλανοι", "μεγέθη") ἐντάσσονται στὸ πλέγμα τῆς ρητορικῆς τῶν Πυθαγορείων, ὁ χαρακτὴρ τῆς ὁποίας ἐξεικονίζεται διὰ τοῦ ὅρου "νουβυστικῶς"[24]. Συνεκτιμῶντες ὅτι ὁ ὅρος "νουβυστικῶς" ἀφορᾶ στὴν σύζευξιν εὐφυΐας καὶ συνέσεως[25], δὲν ἀποκλείομεν τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τοῦ Τάραντος ἐνσυνειδήτως χρησιμοποιοῦν τεχνικοὺς ὅρους τῆς ρητορικῆς[26].

Ἡ προσήλωσις τῶν Πυθαγορείων στοὺς τεχνικοὺς ὅρους τῆς ρητορικῆς πρὸς ἐπίτευξιν "τῆς τῶν λόγων ῥώμης" φαίνεται ὅτι ἐπικρίνεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος στὸν διάλογον *Πρωταγόρας*[27], ἀλλ' ἡ οὕτω καλουμένη ἐπίκρισις ἔχει καταδειχθῆ ὅτι ὀφείλεται σὲ παρερμηνείαν τοῦ κειμένου τοῦ Πλάτωνος[28]. Ἀντιθέτως ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνη ὅτι ὁ Πλάτων στὸν διάλογον *Φαῖδρος* στηλιτεύει τὴν "ῥώμην λόγου" τοῦ Γοργίου[29] ἀποφεύγων νὰ κατονομάση τὸν Ἐμπεδοκλῆ, δηλαδὴ τὸν διδάσκαλον τοῦ Γοργίου καὶ θιασώτην τοῦ πνεύματος τῆς ρητορικῆς τῶν Πυθαγορείων[30]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὀρθῶς ἔχει ὑπογραμμισθῆ ὅτι κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ προσήλωσις τῶν Πυθαγορείων στοὺς τεχνικοὺς ὅρους τῆς ρητο-

---

ze" (πβ. M. Gigante, *μν. ἔργ.*, σ. 132), "Quantitäten" (πβ. O. Apelt- H. G. Zekl, *μν. ἔργ.*, σ. 128), "amplifications" (πβ. M.O. Goulet Cazé, *μν. ἔργ.*, σ. 970), "grandezze" (πβ. G. Reale - G. Girgenti - I. Ramelli, *μν. ἔργ.*, σ. 973).

23. Πβ. R. Kassel - C. Austin, *μν. ἔργ.*, σ. 341.

24. Ὁ ὅρος "νουβυστικῶς" ἔχει κατὰ καιροὺς ἑρμηνευθῆ διὰ τῶν ὅρων "summa caliditate" (πβ. G. Bernhardy, *μν. ἔργ.*, σ. 1035), "callide" (πβ. F.H. Bothe, *μν. ἔργ.*, σ. 515), "cate admodum" (πβ. C.G. Cobet, *μν. ἔργ.*, σ. 213), "abilmente" (πβ. M. Timpanaro Cardini, *μν. ἔργ.*, σ. 380), "accortamente" (πβ. M. Gigante, *μν. ἔργ.*, σ. 132), "de propos gonflés d'un esprit fracassant" (πβ. J.P. Dumont- D. Delattre- J.L. Poirier, *μν. ἔργ.*, σ. 611), "in modo infarcito di scienza" (πβ. G. Reale- G. Girgenti- I. Ramelli, *μν. ἔργ.*, σ. 973).

25. Πβ. T. Kock, *μν. ἔργ.*, σ. 291. R. Kassel- C. Austin, *μν. ἔργ.*, σ. 341.

26. Πβ. J.M. Edmonds, *μν. ἔργ.*, σ. 5. Ἀτυχῶς ὁ H.G. Nesselrath, *Die attische mittlere Komödie*, Berlin, de Gruyter, 1990, σσ. 294-295, ἔχει παραλείψει νὰ πραγματευθῆ περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ.

27. Πβ. T. Kock, *μν. ἔργ.*, σ. 291. M. Timpanaro Cardini, *μν. ἔργ.*, σ. 380.

28. Πβ. R. Kassel- C. Austin, *μν. ἔργ.*, σ. 341.

29. Πβ. *αὐτόθι*.

30. Πβ. J.P. Dumont- D. Delattre- J.L. Poirier, *μν. ἔργ.*, σ. 1416.

ρικῆς πρὸς ἐπίτευξιν "τῆς τῶν λόγων ῥώμης'' προσομοιάζει "τῇ τοῦ λέγειν ῥώμῃ", ἡ ὁποία ἐκφαίνει τὴν περιώνυμον σοφίαν τοῦ Νέστορος[31]. Ὄντως, ἔχοντες κατὰ νοῦν ὅτι ὁ Πλάτων ἐπαινεῖ τὸν Νέστορα ὡς ὑπερέχοντα ὄχι μόνον "τῇ τοῦ λέγειν ῥώμῃ", ἀλλὰ καὶ "τῷ σωφρονεῖν"[32], τυγχάνει θεμιτὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ὑποβαθμίζει τὴν ἀξίαν τῶν ἠθικῶν παραμέτρων τῆς ρητορικῆς τῶν Πυθαγορείων. Κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν Πλάτωνα, ὁ Κρατῖνος ὁ νεώτερος, ὁ ὁποῖος ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήση τὰς ἠθικὰς παραμέτρους τῆς ρητορικῆς τῶν Πυθαγορείων, ὑπαινίσσεται ὅτι ἡ Πυθαγόρειος θεωρία περὶ "τῆς τῶν λόγων ῥώμης" συνάδει πρὸς τὴν τέχνην τοῦ σοφιστεύειν ("σκανδάληθρα ἐπῶν")[33]. Ὁ ἀνωτέρω ὑπαινιγμὸς ἔχει προσφυῶς αἰτιολογηθῆ δι' ὑπομνήσεως τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι τοῦ Τάραντος δεικνύουν ἰδιαιτέραν φροντίδα διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ρητορικῆς καθ' ὃ μέτρον ἀποβλέπουν στὴν ἐκλαΐκευσιν τῶν ἠθικῶν δογμάτων τῆς Σχολῆς των, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιδιώκεται ἡ προσέλκυσις νέων μελῶν[34]. Παραβλέπων τὸ ἀνωτέρω γεγονός, ὁ Κρατῖνος συγχέει τὴν ρητορικὴν τῶν Πυθαγορείων πρὸς τὴν ρητορικὴν τῶν Σοφιστῶν, διότι ἐπηρεάζεται ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του κρατούσης δοξασίας κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Πυθαγόρειοι τοῦ Τάραντος πρέπει νὰ λογίζωνται πρώτιστα ὡς πολιτικοί[35].

Ἡ διάδοσις τῶν ἀρχῶν τῆς Πυθαγορείου διανοήσεως στὴν μητροπολιτικὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν διασπορὰν τῶν μελῶν τῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία ὑπῆρξε ἐπακολούθημα τῆς διώξεώς των, ἀναμφισβητήτως συνέτεινε στὴν ἐνασχόλησιν τῶν ποιητῶν τῆς μέσης κωμωδίας περὶ τὸν Πυθαγόραν καὶ τοὺς πνευματικούς του ἐπιγό-

31. Πβ. R. Kassel- C. Austin, *μν. ἔργ.*, σ. 341.

32. Πβ. Πλάτ., *Νόμ.*, Δ, 711e.

33. Πβ. R. Kassel- C. Austin, *μν. ἔργ.*, σ. 341. Τὰ "σκανδάληθρα ἐπῶν", τὰ ὁποῖα ἔχει κατὰ νοῦν ὁ Ἀριστοφάνης, εἶναι σοφίσματα περιβεβλημένα ρητορικὸν μανδύαν (πβ. C. Benoit, *Essai historique sur les premiers manuels d' invention oratoire jusqu' à Aristote*, Paris, Joubert, 1846, σ. 54).

34. Πβ. A. Rostagni, *Scritti minori*, τ. 1, Torino, d' Erasmo, 1955, σσ. 34-35.

35. Πβ. T.B.L. Webster, *μν. ἔργ.*, σ. 53. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῆ τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι ὁ Κρατῖνος ὁ νεώτερος ἔχει διασώσει ὅρους χρησιμοποιουμένους ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων τοῦ Τάραντος, ἐφ' ὅσον ὁ ὁμότεχνός του Ἀντιφάνης ἔχει διασώσει ὅρον χρησιμοποιούμενον ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους (πβ. R. Volkmann, *Die Rhetorik der Griechen und Römer*, Berlin, Ebeling und Plahn, 1872, σ. 409).

νους[36]. Πρὸ πάντων ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνῃ ὅτι οἱ ποιηταὶ τῆς μέσης κωμωδίας σκώπτουν τὴν ρητορικὴν δεξιότητα τῶν Πυθαγορείων τοῦ Τάραντος κατὰ τρόπον ἐν μέρει συνάδοντα πρὸς τὸ "ἔχειν κατ' ἀλήθειαν"[37], δηλαδὴ πρὸς τὸν καλούμενον "Πυθαγόρειον τρόπον τοῦ βίου"[38]. Ὁ ἀνωτέρω "τρόπος τοῦ βίου" ἀντικατοπτρίζεται στὸ περιώνυμον "ἄκουσμα" κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Πυθαγόρας "μέγιστόν φησιν εἶναι τῶν ἐν ἀνθρώποις τὸ τὴν ψυχὴν πεῖσαι ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ἢ ἐπὶ τὸ κακόν"[39], δηλαδὴ σὲ "ἄκουσμα" τὸ ὁποῖον δὲν ἀφίσταται τοῦ "ἔχειν κατ' ἀλήθειαν", τοὐλάχιστον ὅσον ἀφορᾶ στὴν ρητορικὴν τῶν Πυθαγορείων τοῦ Τάραντος κατὰ τὸν δ΄ αἰῶνα π.Χ.[40]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ἡ ἐκδοχή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ διαμόρφωσις τῆς ρητορικῆς τῶν Πυθαγορείων τοῦ Τάραντος ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα τῶν Ἀκουσματικῶν Πυθαγορείων[41], δὲν εὐσταθεῖ. Ὄντως, ὅπως ἔχει καταδειχθῆ[42], ἡ ἐπίδρασις τῆς ρητορικῆς ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς διανοήσεως τῶν Μαθηματικῶν Πυθαγορείων καθίσταται ἐμφανὴς ἐκ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀρχύτου. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Μαθηματικοὶ καὶ οἱ Ἀκουσματικοὶ ἑρμηνεύουν διαφοροτρόπως τὰ αὐτὰ "ἀκούσματα"[43], φρονοῦμεν ὅτι τὸ "ἄκουσμα" κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Πυθαγόρας "μέγιστόν φησιν εἶναι τῶν ἐν ἀνθρώποις τὸ τὴν ψυχὴν πεῖσαι ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ἢ ἐπὶ τὸ κακὸν" κατὰ τοὺς Ἀκουσματικοὺς ἀποτελεῖ μόνον ἠθικὸν παράγγελμα, ἐνῶ κατὰ τοὺς Μαθηματικοὺς ἐμπεριέχει καὶ τὸ αἴτημα ἐπιστημονικῆς θεμελιώσεως τῆς ρητορικῆς. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν διαφαίνεται ὅτι ὀρθῶς ἔχει ὑποστηριχθῆ ὅτι τοὐλάχιστον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀρχύτου οἱ Μαθηματικοὶ Πυθαγόρειοι ἀναδεικνύονται διαπρύσιοι κήρυκες τῆς τέχνης τοῦ ρητορεύειν[44].

---

36. Πβ. R. Helm , *μν. ἔργ.*, σσ. 379-380.
37. Πβ. A.M. Bellido, *Atenas y el pitagorismo*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1972, σ. 34.
38. Πβ. B. Centrone, "L'VIII libro di Diogene Laerzio", ἐν W. Haase, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, τ. 36, μέρ. 6, Berlin, de Gruyter, 1992, σ. 4217.
39. Πβ. A. Delatte, *Études sur la littérature pythagoricienne*, Paris, Champion, 1915, σσ. 283-284.
40. Πβ. I. Lévy, *Recherches sur les sources de la légende de Pythagore*, Paris, Leroux, 1926, σ. 7.
41. Πβ. G. Méautis, *Recherches sur le pythagorisme*, Neuchatel, Attinger, 1922, σ. 17.
42. Πβ. A. Delatte, *μν. ἔργ.*, σ. 283.
43. Πβ. C. Hölk, *De acusmatis sive symbolis Pythagoricis*, Kiel, Fiencke, 1894, σ. 6.
44. Πβ. C.J. de Vogel, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Assen, van Gorcum,1966, σ. 229. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Μαθηματικοὺς Πυθαγορείους, οἱ ὁποῖοι δὲν

Ἡ διαβεβαίωσις τοῦ Κρατίνου τοῦ νεωτέρου, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Πυθαγόρειοι τοῦ Τάραντος ἦσαν ὑπέρμαχοι τῆς τηρήσεως ὅλων τῶν κανόνων τῆς ρητορικῆς[45], ἔχει διαπιστωθῆ[46] ὅτι κατανοεῖται πληρέστερον βάσει τῶν γνωστῶν στίχων τοῦ Ἀλέξιδος "Πυθαγορισμοὶ καὶ λόγοι λεπτοὶ διεσμιλευμέναι τε φροντίδες τρέφουσ' ἐκείνους". Πρὸ πάντων εὐστόχως ἔχει ὑπογραμμισθῆ[47] ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλέξιδος υἱοθέτησις τῶν ὅρων "Πυθαγορισμοί", "λόγοι λεπτοὶ" καὶ "διεσμιλευμέναι φροντίδες" ὑποδηλοῖ ὅτι ἡ ρητορικὴ τῶν Πυθαγορείων, ἡ ὁποία λογίζεται ὡς ἔκφανσις τοῦ καλουμένου "Πυθαγορείου τρόπου τοῦ βίου", ἐφαίνετο παράδοξος στὴν κοινὴν γνώμην τῶν Ἀθηνῶν. Ἀκριβέστερον προσφυῶς ἔχει ἐπισημανθῆ ὅτι ὑπὸ τοῦ ὅρου "Πυθαγορισμοὶ" δηλοῦνται αἱ παράδοξοι μεταφοραὶ αἱ ὁποῖαι ἐμπεριέχονται στὰ Πυθαγόρεια "σύμβολα"[48], ἐνῶ ὑπὸ τοὺς ὅρους "λόγοι λεπτοὶ" λανθάνει ἡ διδασκαλία ἡ ἀναφερομένη σὲ "λεπτῶν... κανόνων εἰσβολάς"[49]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, οἱ ὅροι "διεσμιλευμέναι φροντίδες", οἱ ὁποῖοι συνάδουν πρὸς τοὺς στίχους "εὑρὼν Κομητᾶς τὰς Ὁμηρείους βίβλους ἐφθαρμένας τε κοὐδαμῶς ἐστιγμένας στίξας διεσμίλευσα ταύτας ἐντέχνως"[50], ἔχουν ἐπιλεγῆ κατὰ τρόπον ὑπομιμνήσκοντα τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ἐκλαμβάνουν ὡς μέσον τελειώσεως τῆς ρητορικῆς τὴν ἐνασχόλησιν περὶ τὴν φιλολογίαν. Ἐπὶ πλέον διαβλέπομεν ὅτι ὑπὸ τὴν φράσιν "λόγοι λεπτοὶ διεσμιλευμέναι τε φροντίδες" λανθάνει τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα τῶν Πυθαγορείων, τὸ ὁποῖον συγκεφαλαιοῦται στὴν ἀπόφανσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἄρατος -τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς διανοήσεως τοῦ Εὐδόξου- "λεπτῇ φροντίδι δηναιοὺς ἀστέρας ἐφράσατο"[51]. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν διαφαίνεται ὅτι ἀποδυνα-

ἀφίστανται τῆς περὶ ρητορικῆς διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρου, οἱ νέοι Πυθαγόρειοι διατείνονται ὅτι ἡ ρητορικὴ τοῦ Πυθαγόρου δὲν θεμελιοῦται ἐπιστημονικῶς, διότι χαρακτηρίζεται ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ αἰνιγματωδῶς ὁμιλεῖν (πβ. E. Oudot, "Philostrate entre esthétique et critique littéraire", ἐν M.S. Celentano- P. Chiron- M.P. Noël, *Skhèma/ Figura. Formes et figures chez les Anciens*, Paris, Éditi-ons Rue d'Ulm, 2004, σ. 324).

45. Πβ. C. Riedweg, *Pythagoras*, München, Beck, 2002, σ. 69.
46. Πβ. A. Delatte, *La vie de Pythagore de Diogène Laërce*, Hildesheim, Olms, 1988[2], σ. 241.
47. Πβ. W. Geoffrey Arnott, *μν. ἔργ.*, σ. 637.
48. Πβ. *αὐτόθι*.
49. Πβ. *αὐτόθι*.
50. Πβ. *αὐτόθι*, σσ. 637-638.
51. Πβ. *Ἀνθ. Παλ.*, Θ 25.

μοῦται ἡ ἐκδοχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἔχουν σωθῆ παλαιαὶ καὶ ἀξιόπιστοι μαρτυρίαι περὶ τῆς συμβολῆς τῶν Πυθαγορείων στὴν τελείωσιν τῆς ρητορικῆς[52]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, δὲν ἔχει τύχει τῆς δεούσης προσοχῆς ὅτι ὁ λόγος τοῦ Ἀρχύτου πρὸς τὸν Πολύαρχον[53] εἶναι συμβουλευτικός, ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἀρχύτου στὴν καταφυγὴν τοῦ ἀδικουμένου ἐπὶ τὸν διαιτητὴν[54] ἀποτελεῖ ὑπαινιγμὸν περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν δικανικῶν λόγων καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀρχύτου ὡς στρατηγοῦ συναρτᾶται πρὸς τὴν ὑποχρέωσιν ἐκφωνήσεως ἐπιδεικτικῶν λόγων περὶ τῶν ἐν πολέμῳ θανόντων[55].

Ἀτυχῶς αἱ ἀνωτέρω διακρίσεις εἶναι ξέναι πρὸς τοὺς ποιητὰς τῆς μέσης κωμωδίας, οἱ ὁποῖοι – ἐμπνεόμενοι προφανῶς ἐκ τῶν *Νεφελῶν* τοῦ Ἀριστοφάνους, στὰς ὁποίας ἡ διανόησις τοῦ Σωκράτους ἀνεπιτρέπτως ἐξομοιοῦται πρὸς τὴν διανόησιν τῶν Σοφιστῶν – ταυτίζουν τὴν ρητορικὴν τῶν Πυθαγορείων πρὸς τὴν ρητορικὴν τῶν Σοφιστῶν[56]. Ὄντως, ἀφιστάμενοι τοῦ "ἔχειν κατ' ἀλήθειαν", οἱ ποιηταὶ τῆς μέσης κωμωδίας ἐσφαλμένως ἀφορμῶνται ἐκ τῆς ἀποφάνσεως κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ἀκουσματικοὶ προσήκει νὰ λογίζωνται ὡς οἱ ἀληθεῖς πνευματικοὶ ἐπίγονοι τοῦ Πυθαγόρου[57]. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ F. Beckmann οἱ ποιηταὶ τῆς μέσης κωμωδίας συναριθμοῦν τοὺς Πυθαγορείους μεταξὺ τῶν Σοφιστῶν[58] καθ' ὃν τρόπον ὁ Φιλόστρατος συναριθμεῖ τὸν Εὔδοξον μεταξὺ τῶν Σοφιστῶν[59]. Κατ' εὐτύχημα γνωρίζομεν ὅτι ἡ συναφὴς ἀναφορὰ τοῦ Διογένους τοῦ Λαερτίου στὸν Εὔδοξον ὡς

52. Πβ. W. Geoffrey Arnott, *μν. ἔργ.*, σ. 637.

53. Πβ. Ἀρχύτ., test. 9 Diels.

54. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, test. 12 Diels.

55. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, test. 1 Diels. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἁρμόζει νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι "οἱ λέγοντες τοὺς ἐπιταφίους λόγους κατὰ τὴν ἑκάστοτε ταφὴν ἦσαν... ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολιτευόμενοι" (πβ. Ἰ. Καλιτσουνάκη, "Ἐπιτάφιος", *Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἡλίου*, τ. 8, Ἀθῆναι, Ἥλιος, α.χ., σ. 101).

56. Πβ. G. Méautis, *μν. ἔργ.*, σσ. 17-18.

57. Πβ. *αὐτόθι*, σσ. 16-17. L. Alessio, *Pitagora*, Milano, Corbaccio, 1940, σσ. 188-189.

58. Πβ. F. Beckmann, *Quaestionum de Pythagoreorum reliquiis*, Berlin, Formis Schadianis, 1844, σ. 9.

59. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν F. Beckmann, *μν. ἔργ.*, σσ. 9-10, ὁ ὁποῖος ἀποφαίνεται ὅτι ὁ Φιλόστρατος συναριθμεῖ τὸν Εὔδοξον μεταξὺ τῶν Σοφιστῶν ἔχων κατὰ νοῦν τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας του, ἡ E. Oudot, *μν. ἔργ.*, σ. 318, ἀποφαίνεται ὅτι ὁ Φιλόστρατος συναριθμεῖ τὸν Εὔδοξον μεταξὺ τῶν Σοφιστῶν ἔχων κατὰ νοῦν τὴν ρητορικὴν χροιὰν τοῦ λόγου του.

"σοφιστεύοντα" τυγχάνει θεμιτὸν νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἀναφορὰ στὸν Εὔδοξον ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ διδασκάλου τῆς φιλοσοφίας[60]. Ἀκριβέστερον στὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τὴν ὁποίαν ὁ Εὔδοξος εἶχε ἱδρύσει στὴν πόλιν τῆς Κυζίκου ἐδιδάσκοντο "ὅλα τὰ μαθήματα: φιλοσοφία, γεωμετρία, ἀριθμητική, γραμματική, μουσική, ρητορική, γεωγραφία"[61], διότι ὁ Εὔδοξος ἦτο "σοφιστὴς" ὑπὸ τὴν ἀρχαϊκὴν σημασίαν τοῦ ὅρου, δηλαδὴ οἱονεὶ "φυσιολόγος" ὁ ὁποῖος συνεδύαζε τὸ "φυσιολογεῖν" πρὸς τὸ "ἰατρολογεῖν"[62]. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι βάσιμον νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι οἱ ποιηταὶ τῆς μέσης κωμωδίας ἐκλαμβάνουν τοὺς Πυθαγορείους ὡς "σοφιστάς" διότι ἔχουν κατὰ νοῦν τὸν ἀκραιφνῶς Προσωκρατικὸν χαρακτῆρα τῆς διανοήσεώς των. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνη ὅτι ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ὁ Δάμων ἐσκώπτετο ὡς "ἄκρος... σοφιστής"[63] καὶ συγκατελέγετο μεταξὺ τῶν πνευματικῶν ἐπιγόνων τοῦ Πυθοκλείδου τοῦ Πυθαγορείου[64].

Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Πυθαγορείων ὡς "σοφιστῶν" νομίζομεν ὅτι συνδέεται καὶ πρὸς τὸ γεγονὸς ὅτι τόσον οἱ Πυθαγόρειοι ὅσον καὶ οἱ Σοφισταὶ διάκεινται εὐμενῶς ἔναντι τοῦ οὕτω καλουμένου "διαφωτιστικοῦ ὀρθολογισμοῦ"[65]. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀξίζει νὰ μνημονευθῆ ἡ ἐνασχόλησις τῶν Πυθαγορείων περὶ τὴν ρητορικὴν τοῦ Πρωταγόρου, "ὃν Εὔδοξος ἱστορεῖ τὸν ἥττω καὶ κρείττω λόγον πεποιηκέναι καὶ τοὺς μαθητὰς δεδιδαχέναι τὸν αὐτὸν ψέγειν καὶ ἐπαινεῖν"[66]. Ὄντως ἡ πασίγνωστος διακήρυξις τοῦ Πρωταγόρου ὅτι ἦτο "σοφιστής", δηλαδὴ "παιδεύσεως καὶ ἀρετῆς διδάσκαλος"[67],

60. Πβ. P.D. Longolii, *μν. ἔργ.*, σ. 957. Anonymi, *μν. ἔργ.*, σ. 367.

61. Πβ. Ε. Παπαμανώλη, *Εὔδοξος καὶ Ἡρακλείδης*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Δημοσίας Βιβλιοθήκης Ρόδου, 1990, σ. 24.

62. Πβ. C.N. Polycarpou, "The Eudoxean conception of *φιλοσοφία*", *Παρνασσός*, 44 (2002) 367.

63. Πβ. Δάμων., test. 4 Diels.

64. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, test. 2 Diels. Σημειωτέον ὅτι αἱ Πυθαγόρειοι καταβολαὶ τῆς διανοήσεως τοῦ Δάμωνος ἀφοροῦν στὴν μουσικήν (πβ. Ε. Moutsopoulos, *La musique dans l' oeuvre de Platon*, Paris, P.U.F., 1959, σσ. 384-385).

65. Πβ. Κ.Δ. Γεωργούλη, "Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία", *Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἡλίου*, τ. 7, Ἀθῆναι, Ἥλιος, α.χ., σ. 576.

66. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 307 Lasserre. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ἡ ἀναφορὰ τοῦ Εὐδόξου στὸν "ἥττω καὶ κρείττω λόγον" ἔλαβε πρώτιστα χώραν ἐξ ἐπόψεως ἱστορίας τῆς ρητορικῆς, ἐφ' ὅσον ἤδη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Εὐδόξου ὑπῆρχε πλῆθος ρητορικῶν λόγων οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐκφωνηθῆ ἢ συγγραφῆ βάσει τῆς περὶ "κρείττο-

ἐπηρεάζει τὸν συγγραφέα τῶν *Δισσῶν λόγων*, ὁ ὁποῖος θέτει τὸ ἐρώτημα: "τί μὰν τοὶ σοφισταὶ διδάσκοντι ἄλλ' ἢ σοφίαν καὶ ἀρετάν; τί δὲ... Πυθαγόρειοι ἦεν;"[68]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, εἶναι βάσιμον νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι, ἀποβλέποντες στὴν ἐπιστημονικὴν θεμελίωσιν τῆς ρητορικῆς, δὲν ὑποβαθμίζουν τὴν ἀξίαν τῆς ἀποφάνσεως τῶν Σοφιστῶν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λογικὴ συνάφεια τῶν ἐπιχειρημάτων ἀποτελεῖ γνώρισμα ἐνισχυτικὸν τῆς εὐγλωττίας τοῦ ρήτορος[69]. Ἐξ ἄλλου, συνεκτιμῶντες ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι "ἐξεθείαζον τὴν παιδευτικὴν ἐπίδρασιν ὡρισμένων στίχων τῶν Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου"[70], δὲν ἀποκλείομεν τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι κατὰ τοὺς Πυθαγορείους αἱ φιλολογικαὶ ἔρευναι τῶν Σοφιστῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπικεντροῦνται στὴν ἐξήγησιν τῆς σημασίας ἔργων τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ποιήσεως[71], δὲν εἶναι ἄμοιροι σπουδαιότητος. Ἐκ παραλλήλου προσήκει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι, ἐξαιρέσει τοῦ Πρωταγόρου, οἱ Σοφισταὶ ἐμφανίζονται ὡς διδάσκαλοι τῶν μαθημάτων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἔχουν προαχθῆ ἐντὸς τῆς Σχολῆς τῶν Πυθαγορείων, δηλαδὴ τῆς ἀριθμητικῆς, τῆς γεωμετρίας, τῆς ἀστρονομίας καὶ τῆς μουσικῆς[72]. Ἐπὶ πλέον ὀρθῶς ἔχει τονισθῆ ὅτι οἱ Σοφισταὶ ὄχι μόνον "ἐξῆρον μεγάλως τὴν ἁρμονίαν, στοιχεῖον τὸ ὁποῖον πρῶτοι εἶχον εἰσαγάγει εἰς ἓν σύστημα ἀγωγῆς οἱ Πυθαγόρειοι"[73], ἀλλὰ συνέτεινον καὶ στὴν καθολίκευσιν τῆς φιλοσοφικῆς σημασίας τοῦ Πυθαγορείου ὅρου "κόσμος"[74].

νος καὶ ἥττονος λόγου" διδασκαλίας τοῦ Πρωταγόρου (πβ. L. Spengel, *Über das Studium der Rhetorik bei den Alten*, München, Weiss, 1842, σ. 14).

67. Πβ. Πρωταγ., test. 5 Diels.

68. Πβ. Ἀνων., *Δισ. λόγ.*, 6, 7-8 Diels.

69. Πβ. P. de Vecchi- F. Sacchi, *Compendio di storia della filosofia*, τ. 1, Milano, Bignami, 1974, σ. 33.

70. Πβ. Χ.Ν. Πολυκάρπου, "Ὑπάρχουν χωρία ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰαμβλίχου *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου* τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθοῦν στὴν Εὐδόξειον βιογραφίαν τοῦ Πυθαγόρου;", *Πλάτων*, 54 (2004-2005) 120.

71. Πβ. K. Joël, *Geschichte der antiken Philosophie*, τ. 1,Tübingen, Mohr, 1921, σ. 661.

72. Πβ. E. Cattanei, "Le matematiche al tempo di Platone e la loro riforma", ἐν M. Vegetti, *Platone. La Reppublica*, τ. 5, Napoli, Bibliopolis, 2003, σ. 486.

73. Πβ. Ἰ. Μαρκαντώνη, *Παραδόσεις ἱστορίας τῆς παιδείας*, Ἀθῆναι, 1976, σ. 68.

74. Πβ. Κ.Δ. Γεωργούλη, "Κόσμος", *Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἡλίου*, τ. 11, Ἀθῆναι, Ἥλιος, α.χ., σ. 332. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἁρμόζει νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι πρὸ τῶν Πυθαγορείων ὁ ὅρος "κόσμος" εἶχε ἐν μέρει χρησιμοποιηθῆ διὰ νὰ ὑποδηλωθῆ ἡ παραδοχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς τάξεως (πβ. H. Diller, *Kleine Schriften*, München, Beck, 1971, σ. 87).

Ἀπαριθμοῦντες τὰς ὁμοιότητας μεταξὺ Πυθαγορείων καὶ Σοφιστῶν, δὲν ἀντιπαρερχόμεθα τὰς διαφοράς των, αἱ ὁποῖαι ἐν μέρει ὀφείλονται στὸ ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Σοφιστὰς οἱ Πυθαγόρειοι ἀποτελοῦν μέλη τῆς αὐτῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως κοινῶν κεφαλαιωδῶν γνωρισμάτων καὶ κοινοῦ "τρόπου τοῦ βίου"[75]. Ἐξ ἄλλου ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνῃ ὅτι κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς Πυθαγορείους, οἱ ὁποῖοι, λόγω τοῦ χαρακτῆρος τῆς διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρου[76], διετήρουν δεσμοὺς μετὰ τῆς πολιτικῆς κοινότητος τῆς γενετείρας των[77], οἱ Σοφισταὶ "ἄλλοτε ἄλλας ἐπεβόσκοντο πόλεις"[78]. Ἐκ παραλλήλου ἐνδείκνυται νὰ ὑπογραμμισθῇ ὅτι κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς Σοφιστάς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὑπέρμαχοι τοῦ προπαρεσκευασμένου συνεχοῦς λόγου[79], οἱ Πυθαγόρειοι ἐκθειάζουν τὴν παιδευτικὴν ἐπίδρασιν τοῦ "διαλέγεσθαι"[80]. Ἐπὶ πλέον ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Σοφιστάς, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις ἐρείδεται ἐπὶ τῶν δεδομένων τῶν αἰσθήσεων (αἰσθησιαρχία), οἱ Πυθαγόρειοι πρεσβεύουν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις κατὰ τὸ κυριώτατον μέρος της ἐρείδεται ἐπὶ ἀνωτάτων λογικῶν ἀρχῶν (λογοκρατία)[81]. Ἀντιπαρερχόμενος τὰς ἀνωτέρω διαφορὰς μεταξὺ Πυθαγορείων καὶ Σοφιστῶν, ὁ ῥήτωρ Αἴλιος Ἀριστείδης θέτει τὸ ἐρώτημα: "οὐχ Ἡρόδοτος Σόλωνα σοφιστὴν κέκληκεν, οὐ Πυθαγόραν πάλιν; ... ἀλλ' οἶμαι καὶ σοφιστὴς ἐπιεικῶς κοινὸν ἦν ὄνομα καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦτ' ἠδύνατο φιλοκαλία τις εἶναι καὶ διατριβὴ περὶ λόγους"[82]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, οἱ Πυθαγόρειοι τοῦ Τάραντος ἐπιζητοῦν νὰ ὑποδηλώσουν τὴν ἀντίθεσίν των πρὸς τὴν ταύτισιν μεταξὺ "φιλοκαλίας" καὶ "φιλοσοφίας", τὴν ὁποίαν ἀποδέχονται οἱ Σοφισταί, ἀντιπαρατηροῦντες ὅτι τὸ προέχον δὲν εἶναι "φιλοκαλία τις", ἀλλ' "ἡ ἀληθὴς φιλοκαλία"[83]. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν διαφαίνεται ὅτι οἱ

75. Πβ. T. Bénatouïl, "Philosophic Schools in Hellenistic and Roman Times", ἐν M.L. Gill-P. Pellegrin, *A Companion to Ancient Philosophy*, London, Blackwell, 2006, σ. 416.
76. Πβ. L. Prandi, *Memorie storiche di Claudio Eliano*, Roma, Bretschneider, 2005, σ. 22.
77. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 17.
78. Πβ. Πρόκλ., *Εἰς Τίμ.*, I, 67, 10 Diehl.
79. Πβ. Ἰ.Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Εἰσαγωγὴ στὸν Πλάτωνα*, Ἀθῆναι, 1970[5], σ. 50.
80. Πβ. C.N. Polycarpou, "On Eudoxus' *Κυνῶν διάλογοι* ", *Φιλοσοφία*, 32 (2002) 187.
81. Πβ. Ε. Μουτσοπούλου, *Ἡ πορεία τοῦ πνεύματος*, τ. 2, Ἀθῆναι, Ἑρμῆς, 1975, σ. 271.
82. Πβ. *Σοφιστ.*, test.1 Diels.
83. Πβ. C.N. Polycarpou, "Eudoxean Aesthetics", *Φιλοσοφία*, 35 (2005) 78.

Πυθαγόρειοι ἀναφέρονται σὲ "λάφυρα... τῆς ἀληθοῦς φιλοκαλίας"[84] ἐπιδιώκοντες νὰ ἀσκήσουν ἐμμέσως κριτικὴν κατὰ τῆς περὶ φιλοσοφίας ἐκδοχῆς τῆς ὁποίας ὑπεραμύνονται οἱ Σοφισταί.

Φρονοῦντες ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι δὲν ἐκλαμβάνουν ὡς "ἀπόῤῥητον'' τὴν περὶ ρητορικῆς διδασκαλίαν των, στοιχοῦμεν πρὸς τὴν ἐπισήμανσιν τοῦ L. Zhmud, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ρητορικὴν δὲν εἶναι ἀκριβὴς ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰσοκράτους περὶ τοῦ ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι δεσμεύονται ἐκ τοῦ αἰτήματος διαφυλάξεως τῶν "ἀποῤῥήτων" τῆς Σχολῆς. Ἡ ἀνωτέρω μαρτυρία ἐντάσσεται στὸ ἐκ πρώτης ὄψεως Ἀντιπυθαγόρειον πνευματικὸν κλῖμα τοῦ ἔργου *Βούσιρις*, δηλαδὴ ἔργου διὰ τοῦ ὁποίου ὄχι μόνον στηλιτεύεται ἡ ἔλλειψις πρωτοτυπίας τοῦ Πυθαγόρου, ἀλλὰ διακωμωδεῖται καὶ ἡ ἀμέλεια τῶν Πυθαγορείων διὰ τὰ τοῦ οἴκου των[86]. Ἔχοντες ὅμως κατὰ νοῦν τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἰσοκράτους κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἔργον *Βούσιρις* εἶναι ρητορικὸς λόγος ἐπιτρέπων τὸ "ψευδῆ λέγειν", υἱοθετοῦμεν τὴν ἀπόφανσιν τοῦ R. Mondolfo[87], κατὰ τὴν ὁποίαν πρόκειται περὶ ἔργου ἄνευ ἀξίας ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν Πυθαγόραν καὶ τοὺς πνευματικούς του ἐπιγόνους. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν αἰτιολογεῖται, νομίζομεν, τὸ ὅτι ὁ Εὔδοξος πρώτιστα ἐπέδειξε ἐνδιαφέρον ὄχι διὰ τὴν ρητορικὴν τοῦ Ἰσοκράτους ἀλλὰ διὰ τὴν ρητορικὴν τοῦ Ἀλκιδάμαντος, ἡ ὁποία εἶχε διαμορφωθῆ ἐντὸς πλαισίου εὐρυτέρων φιλοσοφικῶν ζητήσεων[88]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὁ Εὔδοξος πιθανώτατα ἐμελέτησε τὸν *Φυσικὸν* τοῦ Ἀλκιδάμαντος, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Πυθαγόρας ἐξυμνεῖται ὡς "φιλόσοφος φυσικός"[89]. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν θὰ ἦτο ἀβάσιμον νὰ

84. Πβ. Ἀριστοξ., ἀπ. 40 Wehrli.

85. Πβ. L. Zhmud, *Wissenschaft, Philosophie und Religion im frühen Pythagoreismus*, Berlin, Akademie Verlag, 1997, σ. 87.

86. Πβ. N. Livingstone, *A Commentary on Isocrates' Busiris*, Leiden, Brill, 2001, σσ. 160-161. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι στὸν Κρατῖνον τὸν νεώτερον ἀποδίδεται ἡ συγγραφὴ κωμωδίας ἡ ὁποία ἐπιγράφεται *Βούσιρις* (πβ. E. Capps, "The *Nemesis* of the Younger Cratinus", *Harvard Studies in Classical Philology*, 15 (1904) 71), δὲν ἀποκλείομεν τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι ἡ ἀνωτέρω κωμωδία περιελάμβανε ἀναφορὰν στὸν Πυθαγόραν κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ *Βουσίριδος* τοῦ Ἰσοκράτους.

87. Πβ. E. Zeller- R. Mondolfo, *La filosofia dei Greci*, μέρ. 1, τ. 2, Firenze, La Nuova Italia, 1950^2, σ. 393.

88. Πβ. J.V. Muir, *Alcidamas. The Works and Fragments*, Bristol, Bristol Classical Press, 2001, σ. v.

89. Πβ. A. Maddalena, *I Pitagorici*, Bari, Laterza, 1954, σ. 68.

ὑποστηριχθῆ ὅτι ὁ Εὔδοξος ἔλαβε ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ διαλογικὰ μέρη τοῦ *Φυσικοῦ* τοῦ Ἀλκιδάμαντος[90] διὰ νὰ συγγράψη τοὺς *Κυνῶν διαλόγους* του[91]. Ἐπανεξετάζων τοὺς κοινοὺς τόπους τῆς διανοήσεως τῶν Ἀλκιδάμαντος καὶ Ἀντισθένους[92], ὁ Εὔδοξος θὰ ἔκρινε, φρονοῦμεν, ἐνδεδειγμένον νὰ ἐγκύψη στὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀντισθένους, κατὰ τὴν ὁποίαν πρῶτος ὁ Πυθαγόρας εἶχε ἐκφωνήσει ρητορικοὺς λόγους προσηρμοσμένους στὴν ψυχολογίαν καὶ χαρακτηρολογίαν τῶν ἀκροατῶν[93]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ἡ ἐκ τοῦ Ἀντισθένους προέλευσις τῆς ἀνωτέρω μαρτυρίας δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀξιοπιστίας τῆς γνώμης κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ οὕτω καλούμενοι ρητορικοὶ λόγοι τοῦ Πυθαγόρου εἶναι ἔργα μεταγενεστέρου Πυθαγορείου, ὁ ὁποῖος δι' αὐτῶν στρέφεται κατὰ τῶν πυθαγοριζόντων Σωκρατικῶν[94].

Ἐμβαθύνων στὸν χαρακτῆρα τῶν ρητορικῶν λόγων τοῦ Πυθαγόρου, ὁ Εὔδοξος θὰ ἦτο σὲ θέσιν νὰ ὑπογραμμίση ὅτι τόσον ὁ Πυθαγόρας ὅσον καὶ οἱ πνευματικοί του ἐπίγονοι "ἐτίμων... σφόδρα τὴν μνήμην καὶ πολλὴν αὐτῆς ἐποιοῦντο γυμνασίαν τε καὶ ἐπιμέλειαν"[95]. Ἐξ ἄλλου, λαμβάνων πρώτιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸν Ἀλκιδάμαντα "ἡ μνήμη" τῶν ρητόρων οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουν στὴν προαγωγὴν τοῦ αὐτοσχεδίου ρητορικοῦ λόγου καθίσταται "εὔπορος"[96], ὁ Εὔδοξος θὰ ἦτο σὲ θέσιν νὰ διαπιστώση τὴν ὕπαρξιν κοινῶν γνωρισμάτων μεταξὺ τῆς ρητορικῆς τοῦ Ἀλκιδάμαντος καὶ τῆς ρητορικῆς τῶν Πυθαγορείων. Ἐκ παραλλήλου, ἀφορμώμε-

90. Πβ. G. Avezzù, *Alcidamante. Orazioni e frammenti*, Roma, Bretschneider, 1982, σ. 90.

91. Πβ. *ἀνωτ.* καὶ σημ. 80.

92. Πβ. G. Avezzù, *μν. ἔργ.*, σσ. xix-x.

93. Πβ. M. Giangiulio, *Ricerche su Crotone arcaica*, Pisa, Scuola Normale Superiore, 1989, σσ. 4-5. Ἡ προσαρμογὴ αὐτὴ πιθανώτατα κατέστη ἐφικτὴ διότι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Πυθαγόρου ὑφίστατο στὴν πόλιν τοῦ Κρότωνος μία ἀρχαϊκὴ μορφὴ ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας κατὰ ἑξειδικευμένας ὁμάδας (πβ. C.H. Kahn, *Ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ Πυθαγόρειοι*, Ἀθήνα, Ἑνάλιος, 2005, σσ. 26-27).

94. Πβ. N. Demand, "Plato, Aristophanes and the *Speeches of Pythagoras*", *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 23 (1982) 183-184.

95. Πβ. Ἰαμβλ., *Βί. Πυθ.* 164. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνη ὅτι τόσον ὁ Πυθαγόρας ὅσον καὶ οἱ πνευματικοί του ἐπίγονοι συνετέλεσαν στὴν γένεσιν τῆς μνημοτεχνικῆς, καίτοι οὐδέποτε ἀπέβλεψαν στὴν προαγωγήν της (πβ. H. Blum, *Die antike Mnemotechnik*, Hildesheim, Olms, 1969, σ. 41).

96. Πβ. R. Mariss, *Alkidamas: Über diejenigen, die schriftliche Reden schreiben, oder über die Sophisten*, Münster, Aschendorff, 2002, σ. 228.

νοι ἐκ μαρτυρίας τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Εὔδοξος πλεῖστα "ἔλεγε διαπορῶν"[97] ἐν ἀναφορᾶ πρὸς τὴν ἑρμηνείαν κειμένων τοῦ Πλάτωνος, κατατείνομεν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Εὔδοξος εἶχε υἱοθετήσει τὴν ἀπόφανσιν τοῦ Ἀλκιδάμαντος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν προφορικὸν λόγον ὁ γραπτὸς λόγος προξενεῖ "ἀπορίαν"[98]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ἡ ἀπόφανσις τοῦ Ἀλκιδάμαντος κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ αὐτοσχεδιάζειν ἐπαυξάνει "τὴν δύναμιν τῶν λόγων"[99] συνέβαλε τὰ μέγιστα στὴν τελείωσιν τῆς ρητορικῆς δεξιότητος τοῦ Εὐδόξου, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο ὅτι "ἐνεγράφη τοῖς σοφισταῖς ἐπὶ... τῷ σχεδιάζειν εὖ"[100]. Ἀκριβέστερον, ἔχοντες κατὰ νοῦν ὅτι οἱ ὅροι "δύνασθαι" καὶ "δύναμις" ὄχι μόνον πρυτανεύουν στὴν περὶ προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ λόγου διδασκαλίαν τοῦ Ἀλκιδάμαντος, ἀλλὰ λανθάνουν καὶ ὑπὸ τὸν Ἀλκιδαμάντειον ὁρισμὸν τῆς ρητορικῆς[101], δὲν ἀποκλείομεν τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι ἡ ἀναφορὰ στὸν λόγον τοῦ Εὐδόξου ὡς "ἔχοντα δύναμιν"[102] εἶναι δηλωτικὴ τῶν Ἀλκιδαμαντείων καταβολῶν τῆς ρητορικῆς τοῦ Εὐδόξου. Ἐπιπροσθέτως φρονοῦμεν ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀλκιδάμαντος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ προφορικοῦ ἀλλ' ὄχι ἀμελητέος[103], ἔχει ἀσκήσει ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Εὐδόξου, ὁ ὁποῖος λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ὕφους τῆς Σχολῆς τοῦ Ἀλκιδάμαντος συγγράφων τὰς *Γῆς Περιόδους* του[104].

Στοιχῶν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀλκιδάμαντος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ προφορικοῦ, ὁ Εὔδοξος φαίνεται ὅτι υἱοθετεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλκιδάμαντος ἐξαρθεῖσαν[105] ἐπισήμανσιν τοῦ Γοργίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πρωταγόρας καὶ οἱ πνευματικοί του ἐπίγονοι ἀνεπιτρέπτως ὑπερμαχοῦν τοῦ πρωτείου τοῦ γραπτοῦ λόγου. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὁ Εὔδοξος, ὁ

97. Πβ. Ἀριστ., *Μ.τ.φ.*, Μ 5, 1079 b 21.
98. Πβ. M.J. Milne, *A Study in Alcidamas and his Relation to Contemporary Sophistic*, Philadelphia, Westbook Publishing Co., 1924, σ. 47.
99. Πβ. R. Mariss, *μν. ἔργ.*, σ. 310.
100. Πβ. Εὐδόξ., test. 20 Lasserre.
101. Πβ. M.J. Milne, *μν. ἔργ.*, σ. 37.
102. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 311 Lasserre.
103. Πβ. M.J. Milne, *μν. ἔργ.*, σ. 47.
104. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 272 Lasserre.
105. Πβ. R. Mariss, *μν. ἔργ.*, σ. 88.

ὁποῖος εἶχε πιθανώτατα ἀναφερθῆ στὴν νομοθετικὴν δραστηριότητα τοῦ Πρωταγόρου στὴν πόλιν τῶν Θουρίων[106], θὰ ἔκρινε ὀρθὸν νὰ ὑπομνήση ὅτι ὁ Πρωταγόρας δὲν εἶχε κατανοήσει πλήρως τὴν συνάφειαν μεταξὺ νομοθεσίας καὶ ρητορικῆς. Ἐπὶ πλέον ὁ Εὔδοξος θὰ ἦτο σὲ θέσιν νὰ τονίση ὅτι ὁ Ἀλκιδάμας εἶχε ἀναμορφώσει τὴν περὶ τῶν τεσσάρων μερῶν τοῦ ρητορικοῦ λόγου διδασκαλίαν τοῦ Πρωταγόρου κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ὑποβοηθηθῆ ἡ προαγωγὴ τῆς δικανικῆς ρητορείας[107]. Ὅντως ἡ ἔνθερμος συνηγορία τοῦ Ἀλκιδάμαντος ὑπὲρ τοῦ αὐτοσχεδίου ρητορικοῦ λόγου αἰτιολογεῖται πρώτιστα βάσει τῶν ὅρων ὑπὸ τοὺς ὁποίους διεξάγεται ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ὁ δικαστικὸς ἀγών, δηλαδὴ βάσει τῆς διαπιστώσεως κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἐνάγων δὲν γνωρίζει ἐπακριβῶς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀγορεύσεως τοῦ ἐναγομένου καὶ ὁ ἐναγόμενος δὲν γνωρίζει ἐπακριβῶς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀγορεύσεως τοῦ ἐνάγοντος[108]. Στοιχῶν πρὸς τὴν ἀνωτέρω διαπίστωσιν, ὁ Εὔδοξος θὰ ἦτο, φρονοῦμεν, σὲ θέσιν νὰ ἐμβαθύνη στὴν ρητορικὴν ὁρολογίαν τοῦ Ἀλκιδάμαντος καὶ νὰ προβῆ σὲ ἀποτίμησίν της. Εἰδικώτερον, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Εὔδοξος ἐγνώριζε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Φιλολάου περὶ τοῦ σώματος ὡς δεσμωτηρίου τῆς ψυχῆς[109], τυγχάνει θεμιτὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ

---

106. Πβ. Χ.Ν. Πολυκάρπου, "Οἱ νομοθετικοὶ προβληματισμοὶ τοῦ Εὐδόξου", *Φιλοσοφία*, 33 (2003) 171.

107. Πβ. G. Avezzù, *μν. ἔργ.*, σ. 91. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ παλαιοτέρα ἐκδοχή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀλκιδάμας φέρεται ὡς συγγραφεὺς ρητορικῆς *Τέχνης* (πβ. M. Narcy, "Alcidamas d' Élée", ἐν R. Goulet, *Dictionnaire des philosophes antiques*, τ. 1, Paris, Éditions du C.N.R.S., 1989, σ. 108), κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν εὐσταθεῖ (πβ. R. Mariss, *μν. ἔργ.*, σ. 25). Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἁρμόζει νὰ προστεθῆ ὅτι ὁ Ἀλκιδάμας δὲν υἱοθετεῖ τὴν ἀπόφανσιν τοῦ Γοργίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τελείωσις τῆς ρητορικῆς δεξιότητος προϋποθέτει τὴν μίμησιν παγίων μορφῶν ὕφους καὶ ἐπιχειρηματολογίας (πβ. S. Schorn, *Satyros aus Kallatis*, Basel, Schwabe, 2002, σσ. 376-377). Ὡς ἐκ τούτου εἶναι βάσιμον νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ἡ ἐπισήμανσις τοῦ Ἀριστοτέλους, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Σοφισταὶ ἀνεπιτρέπτως ὑπερμαχοῦν τῆς μιμήσεως παγίων μορφῶν ὕφους καὶ ἐπιχειρηματολογίας (πβ. C. Kremmydas, "Logical argumentation in Demosthenes'*Against Leptines*", ἐν J. Powell, *Logos*, London, Univ. of London, 2007, σ. 21), δὲν ἰσχύει ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν Ἀλκιδάμαντα. Συνεκτιμῶντες ὅτι ἡ ρητορικὴ τοῦ Ἀλκιδάμαντος συνδέεται πρὸς τὴν ρητορικὴν τοῦ Εὐδόξου (πβ. *ἀνωτ.* καὶ σημ. 99), κατατείνομεν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐπισήμανσις τοῦ Ἀριστοτέλους ὡσαύτως δὲν ἰσχύει ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν Εὔδοξον.

108. Πβ. J.V. Muir, *μν. ἔργ.*, σσ. xi-x.

109. Πβ. Φιλολ., ἀπ. 15 Diels.

Εὔδοξος θὰ ἐπεδείκνυε ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀναφορὰν τοῦ Ἀλκιδάμαντος σὲ "δεσμῶτιν... ψυχήν"[110]. Ἐξ ἄλλου, συνεκτιμῶντες ὅτι ὁ Ἀλκιδάμας εἶχε χρησιμοποιήσει τὸν ὅρον "κάτοπτρον" ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ ἀνθρώπινα ἐνεργήματα[111], ὑποστηρίζομεν ὅτι ὁ Εὔδοξος τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς διανοήσεως τοῦ Ἀλκιδάμαντος ἔκρινε ὀρθὸν νὰ χρησιμοποιήση τὸν ὅρον "ἔνοπτρον" ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ φυσικὰ φαινόμενα[112]. Πρὸ πάντων ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ οὕτω καλουμένη ἐναντίωσις τοῦ Ἀλκιδάμαντος πρὸς τὴν εὑρέως νοουμένην μουσικὴν παιδείαν[113], τὴν ὁποίαν προήγαγον οἱ Πυθαγόρειοι, ἀπάδει πρὸς τὸ "ἔχειν κατ' ἀλήθειαν"[114].

Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, δὲν ἔχει τύχει τῆς δεούσης προσοχῆς ὅτι ἡ ἀναφορὰ στὸν λόγον τοῦ Εὐδόξου ὡς "ἔχοντα... χάριν"[115] συνάδει πρὸς τὸν ὁρισμὸν τοῦ Ἀλκιδάμαντος κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ρητορικὴ προσήκει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς "πανδήμου χάριτος δημιουργός"[116]. Γνωρίζοντες ὅτι ὁ Ἀλκιδαμάντειος ὁρισμὸς τῆς ρητορικῆς ἀνάγεται στὸν Γοργίειον ὁρισμὸν τῆς ρητορικῆς ("πειθοῦς δημιουργός"), φρονοῦμεν ὅτι ὀρθῶς ἔχει ἐπισημανθῆ[117] ὅτι ὁ Γοργίας ἀφορμᾶται ἐκ τοῦ περιωνύμου "ἀκούσματος" κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Πυθαγόρας "μέγιστόν φησιν εἶναι τῶν ἐν ἀνθρώποις τὸ τὴν ψυχὴν πεῖσαι ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ἢ ἐπὶ τὸ κακόν". Ὁμολογουμένως ἡ ἀρχαία παράδοσις, ἐκ τῆς ὁποίας προκύπτει ὅτι ὁ Γοργίας συνέτεινε στὴν διάδοσιν ὡρισμένων ἐκφάνσεων τῆς Πυθαγορείου διανοήσεως στὴν μητροπολιτικὴν

110. Πβ. R. Mariss, *μν. ἔργ.*, σ. 218.
111. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 299.
112. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 4 Lasserre.
113. Πβ. J.L. Lopez Cruces- J. Campos Daroca, *Alcidamante de Elea. Testimonios y fragmentos*, Madrid, Editorial Gredos, 2005, σσ. 41-42.
114. Πβ. R. Mariss, *μν. ἔργ.*, σ. 26. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, τό "ἔχειν κατ' ἀλήθειαν" ἀποκαθίσταται ἐφ' ὅσον ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸν Ἀλκιδάμαντα ὁ ὀρθῶς νοούμενος λόγος ὁμοιάζει πρὸς ζῶν σῶμα, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπάδει ἡ ἀκινησία (πβ. G. Mazzara, "La rhétorique éléatico-gorgienne d'Alcidamas chez Diogène Laërce (IX, 54) et les quatre fonctions fondamentales du λόγος", *L'Antiquité Classique*, 74 (2005) 66-67). Ἀκριβέστερον, συνεκτιμῶντες ὅτι τὸ παράγγελμα ἀποφυγῆς τῆς ἀκινησίας πρυτανεύει στὴν ἰατρικὴν διανόησιν τοῦ Εὐδόξου (πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 339 Lasserre), διαβλέπομεν ὅτι ὁ Εὔδοξος ἦτο εὔλογον νὰ ἀποδεχθῆ τὸ ἰατρικὸν ὑπόβαθρον τῆς περὶ λόγου διδασκαλίας τοῦ Ἀλκιδάμαντος.
115. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 272 Lasserre.
116. Πβ. M.J. Milne, *μν. ἔργ.*, σ. 19.
117. Πβ. A. Rostagni, *μν. ἔργ.*, σσ. 24-25.

Ἑλλάδα[118], δὲν ἀντίκειται καθ' ὁλοκληρίαν πρὸς τὸ "ἔχειν κατ' ἀλήθειαν". Ἀκριβέστερον ἡ ἐκδοχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γοργίας εἶχε ἐξοικείωσιν πρὸς ὡρισμένας ἐκφάνσεις τῆς Πυθαγορείου διανοήσεως, διότι ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς διανοήσεως τοῦ Ἐμπεδοκλέους[119], εὐσταθεῖ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Γοργίου περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῆς φακοειδοῦς ὑάλου ἀνάγεται στὸν Φιλόλαον[120]. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀξίζει νὰ μνημονευθῆ ἡ ἀξιόπιστος μαρτυρία[121] κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐδίδαξε στὸν Γοργίαν τὴν ρητορικήν, δηλαδὴ τὴν τέχνην ἐκείνην ἡ ὁποία προϋποθέτει τὴν ἱκανότητα ἐξευρέσεως ὁμοιοτήτων μεταξὺ ὀντοτήτων κατ' ἐπίφασιν ἀνομοίων[122]. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι βάσιμον νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι τὸ τεχνικὸν μέρος τῆς ρητορικῆς τοῦ Γοργίου προέρχεται ἐκ τῶν Πυθαγορείων, καίτοι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Πυθαγορείους ὁ Γοργίας ὑποβαθμίζει τὴν ἀξίαν τῶν ἠθικῶν παραμέτρων τῆς ρητορικῆς[123]. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν διαφαίνεται ὅτι εὐσταθεῖ ἡ ἐκδοχὴ τοῦ A. Rostagni[124], κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κρατῖνος ὁ νεώτερος διακωμωδεῖ τὴν ρητορικὴν τῶν Πυθαγορείων τοῦ Τάραντος ἔχων κατὰ νοῦν ὅτι αὐτὴ συνάπτεται πρὸς τὴν ρητορικὴν τοῦ Γοργίου.

Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, προσφυῶς ἔχει παρατηρηθῆ ὅτι ἡ ἀναφορὰ τοῦ Κρατίνου τοῦ νεωτέρου στὸν χαρακτῆρα τῆς ρητορικῆς τῶν

118. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 24.

119. Πβ. M. Untersteiner, *I sofisti*, τ. 1, Milano, Lampugnani Nigri, 1967², σ. 154.

120. Πβ. W. Kranz, *Studien zur antiken Literatur und ihrem Nachwirken*, Heidelberg, Winter, 1967, σ. 148. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνῃ ὅτι, ὅπως ἔχει καταδείξει ὁ L. Soverini, *Il sofista e l' agorà*, Pisa, Scuola Normale Superiore, 1998, σσ. 69-70, ἡ διδασκαλία τοῦ Γοργίου περὶ τῶν ἀριθμῶν ὡς ὅρων προαγωγῆς τοῦ πολιτισμοῦ ὁμοιάζει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Φιλολάου περὶ τῶν ἀριθμῶν ὡς ὅρων θεμελιώσεως τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως.

121. Πβ. S. Schorn, *μν. ἔργ.*, σ. 376.

122. Πβ. H.A.T. Reiche, *Empedocles' Mixture, Eudoxan Astronomy and Aristotle's Connate Pneuma*, Amsterdam, Hakkert, 1960, σ. 59.

123. Πβ. M. Untersteiner, *μν. ἔργ.*, σ. 305. Ὑποστηρίζοντες ὅτι ὁ Γοργίας ὑποβαθμίζει τὴν ἀξίαν τῶν ἠθικῶν παραμέτρων τῆς ρητορικῆς, δὲν ὑπονοοῦμεν ὅτι ὁ Γοργίας ἐπιζητεῖ νὰ ἐξαλείψη τὴν διάκρισιν μεταξὺ τοῦ ἠθικῶς ἐπωφελοῦς καὶ τοῦ ἠθικῶς ἐπιζημίου. Ὄντως ὁ Γοργίας ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ρητορικοῦ λόγου ὁμοιάζει πρὸς τὴν χρῆσιν οἱουδήποτε φαρμάκου, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὰς τάδε προϋποθέσεις καθίσταται ἐπωφελές, ἐνῶ ὑπὸ τὰς δεῖνα προϋποθέσεις καθίσταται ἐπιζήμιον (πβ. C.P. Segal, "Gorgias and the Psychology of the Logos", *Harvard Studies in Classical Philology*, 66 (1962) 116).

124. Πβ. A. Rostagni, *μν. ἔργ.*, σ. 35.

Πυθαγορείων τοῦ Τάραντος κατανοεῖται πληρέστερον βάσει χωρίων τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰαμβλίχου *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου*[125]. Εἰδικώτερον ἐξαίρομεν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀρρήκτου συναφείας μεταξὺ τῆς ἀποφάνσεως τοῦ Ἰαμβλίχου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πυθαγόρας ἀπεδοκίμαζε "τὴν σιωπὴν καὶ τὴν λαλιὰν παρὰ τὸ δέον"[126], καὶ τῆς ἀποφάνσεως τοῦ Γοργίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦτο ἀνέκαθεν ἐνδεδειγμένον "τὸ δέον ἐν τῷ δέοντι καὶ λέγειν καὶ σιγᾶν"[127]. Συνεκτιμῶντες ὅτι κατὰ τὸν Γοργίαν "τὸ δέον" συμπλέκεται πρὸς "τὸν καιρόν", διαβλέπομεν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀρχύτου ἐπαινουμένη ἀναφορὰ τοῦ Γοργίου στὴν ρητορικὴν ὡς τέχνην τοῦ καιρίως "αὔξειν" καί "ταπεινοῦν"[128] ἀξιοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Εὐδόξου, ὁ ὁποῖος διερευνᾶ τὰ ἀφορῶντα στὴν ρητορικὴν ὡς τέχνην τοῦ "ἐπαινεῖν" καί "ψέγειν"[129]. Ἐπὶ πλέον φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἐκδοχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ πνευματικοί του ἐπίγονοι ἐπιδίδονται σὲ ρητορικὰς μελέτας χάριν εὐοδώσεως τῶν πολιτικῶν των ἐπιδιώξεων εἶναι μονομερής[130]. Ἐξ ἄλλου δὲν παραβλέπομεν τὸ γεγονὸς ὅτι πρῶτος ὁ Πυθαγόρας κατανοεῖ πλήρως ὅτι, ὅπως προκύπτει ἐκ τῆς δομῆς τῶν ὑψηλῆς ποιότητος δημηγοριῶν, ἡ πειθὼ ἀπορρέει ὄχι μόνον ἐκ τῆς φυσικῆς εὐγλωττίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς τηρήσεως ὅλων τῶν κανόνων τῆς ρητορικῆς[131]. Πρὸ πάντων ἁρμόζει νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι πρῶτος ὁ Πυθαγόρας ὑπεραμύνεται τοῦ αἰτήματος προσαρμογῆς τοῦ ρητορικοῦ λόγου στὴν ψυχολογίαν καὶ χαρακτηρολογίαν τῶν ἀκροατῶν ("πολυτροπία")[132] κατὰ τρόπον ὥστε νὰ προαχθῆ ἡ θεμε-

125. Πβ. O. Goulet Cazé, *μν. ἔργ.*, σ. 970.
126. Πβ. Ἰαμβλ., *Βί. Πυθ.* 71.
127. Πβ. Γοργ., ἀπ. 6 Diels.
128. Πβ. A. Rostagni, *μν. ἔργ.*, σ. 34.
129. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 307 Lasserre. Ἔχων κατὰ νοῦν ὅτι ὁ Εὔδοξος ἀναφέρεται στὴν ρητορικὴν τοῦ Πρωταγόρου, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς τέχνη τοῦ "ἐπαινεῖν" καὶ "ψέγειν", ὁ C. Benoit, μν. ἔργ., σ. 25, τονίζει ὅτι κατὰ τὸν Εὔδοξον ὁ Πρωταγόρας δὲν ἐκλαμβάνει ὡς μόνον εἶδος τῆς ρητορικῆς εἴτε τὴν δημηγορίαν εἴτε τὸν δικανικὸν λόγον.
130. Πβ. M. Untersteiner, *I sofisti*, τ. 2, Milano, Lampugnani Nigri, 1967[2], σ. 257. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὁ M. Untersteiner ἔχει παραβλέψει τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι φορεῖς τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, ὑπεραμύνονται τῆς ἀξίας τῆς ρητορικῆς ἀφορμώμενοι ἐκ τῆς συναφείας ἡ ὁποία ὄντως ὑφίσταται μεταξὺ ρητορικῆς καὶ ἰατρικῆς (πβ. *κατωτ.* καὶ σημ. 155).
131. Πβ. P. Bayle, *Historical and Critical Dictionary*, τ. 4, London, Routledge, 1997[3], σ. 667.
132. Πβ. *κατωτ.* καὶ σημ.158.

λιώδης ἀρχὴ τῆς "ψυχαγωγίας"[133]. Τοιουτοτρόπως ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ πνευματικοί του ἐπίγονοι κατόρθωσαν νὰ διαμορφώσουν τὴν θεωρίαν περὶ τῆς συναφείας μεταξὺ ρητορικῆς καὶ ἰατρικῆς, δηλαδὴ μίαν θεωρίαν ἡ ὁποία ἐπέπρωτο νὰ ἀσκήση ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ρητορικῆς τοῦ Γοργίου[134].

Ἡ θεωρία τοῦ Γοργίου περὶ τῆς συναφείας μεταξὺ ρητορικῆς καὶ ἰατρικῆς ἑστιάζεται στὴν ἀπόφανσιν κατὰ τὴν ὁποίαν "ἡ... τοῦ λόγου δύναμις" ἐπηρεάζει τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καθ' ὃ μέτρον "ἡ... τῶν

---

133. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἁρμόζει νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι πρῶτος ὁ A. Rostagni, *μν. ἔργ.*, σ. 38, αἰτιολογεῖ τὴν ἀπόφανσιν τοῦ Γοργίου "ὅλως ψυχαγωγία ῥητορικὴ ἐστι", ἐπανεξετάζων τὴν μαρτυρίαν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πυθαγόρας "τὸ τῶν γερόντων ἀρχεῖον ἐψυχαγώγησε" μέσω τῆς ρητορικῆς. Σχολιάζων τὴν ἀνωτέρω μαρτυρίαν, ἡ ὁποία ἀνάγεται στὸν Ἀντισθένη (πβ. *ἀνωτ.* καὶ σημ. 93), ὁ M. Untersteiner, *I sofisti*, τ. 1, Milano, Lampugnani Nigri, 1967[2], σ. 191, ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Γοργίου ἐπιδιωκομένη "ψυχαγωγία" εἶναι ἀδύνατον νὰ κατανοηθῆ ἄνευ μνείας τῆς περὶ ἁρμονίας διδασκαλίας τῶν Πυθαγορείων. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, οἱ μεταγενέστεροι δὲν ἦσαν σὲ θέσιν νὰ κατανοήσουν πλήρως τὴν σημασίαν τοῦ Πυθαγορείου ὅρου "ψυχαγωγία", δηλαδὴ νὰ ἑρμηνεύσουν βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς ρητορικῆς τοῦ Πυθαγόρου τὴν γνωστὴν ῥῆσιν "οὐ γὰρ ψυχαγωγήσεις μὴ γοητεύων μετά τινος χάριτος καὶ ἡδονῆς" (πβ. R. Volkmann, *μν. ἔργ.*, σσ. 348-349). Ἀκριβέστερον ἡ παρανόησις ὀφείλεται στὸ ὅτι ἤδη ἀπὸ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ὁ Πυθαγόρας ἐξελαμβάνετο ὡς "γόης", δηλαδὴ ὡς οἱονεὶ μάγος ὁ ὁποῖος ἐξῆγε κατὰ βούλησιν τὴν ψυχήν του ἐκ τοῦ σώματός του ("ψυχαγωγία") διὰ νὰ μεταβαίνη τάχιστα σὲ διαφόρους τόπους, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Ἅιδου (πβ. A.M. Bowie, *Aristophanes*, London, Cambridge Univ. Press, 1993, σσ. 118-119).

134. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὁ A. Rostagni, *μν. ἔργ.*, σ. 15, εὐστόχως ἐπισημαίνει ὅτι κατὰ τοὺς Πυθαγορείους ἡ συνάφεια ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ ρητορικῆς καὶ ἰατρικῆς ἀποτελεῖ προέκτασιν τῆς συναφείας ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ ἰατρικῆς καὶ μουσικῆς. Ὄντως ἡ Πυθαγόρειος συνάφεια μεταξὺ ἰατρικῆς καὶ μουσικῆς κατανοεῖται πλήρως μόνον ἐφ' ὅσον συνεκτιμηθοῦν αἱ παιδευτικαὶ ὑποδηλώσεις της, δηλαδὴ μόνον ἐφ' ὅσον τύχη τῆς δεούσης προσοχῆς ὅτι κατὰ τοὺς Πυθαγορείους "ἡ διδασκαλία... δὲν εἶχε μόνον θεωρητικὸν σκοπόν, ἀλλὰ καὶ ἠθοπλαστικόν" (πβ. Α.Μ. Ἰσηγόνη, *Ἱστορία τῆς παιδείας*, Ρόδος, 1958, σ. 98). Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν καθίσταται, φρονοῦμεν, ἐμφανὲς ὅτι ἡ θεωρία τῶν Πυθαγορείων περὶ τῆς συναφείας μεταξὺ ἰατρικῆς καὶ ρητορικῆς εἶναι εὐρυτέρα τῆς ἀντιστοίχου θεωρίας τοῦ Γοργίου. Παρὰ ταῦτα ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνη ὅτι τὸ ἰδιάζον γνώρισμα τῆς ρητορικῆς τοῦ Γοργίου, δηλαδὴ ἡ ἐκ τῶν προτέρων συστηματικὴ διαμόρφωσις τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐπιχειρηματολογίας (πβ. J. de Romilly, *Les Grands Sophistes dans l' Athènes de Périclès*, Paris, Éditions de Fallois, 1988, σ. 84), φαίνεται ὅτι δὲν ἀπαντᾶ στὴν ρητορικὴν τῶν Πυθαγορείων.

φαρμάκων τάξις" ἐπηρεάζει τὸ ἀνθρώπινον σῶμα[135]. Πρὸ πάντων ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι, καίτοι ἀμφισβητεῖται ἡ ἐπίδρασις Πυθαγορείων δογμάτων ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν αἰσθητικῶν προβληματισμῶν τοῦ Γοργίου[136], ἀδιαμφισβήτητος τυγχάνει ἡ ἐπίδρασις Πυθαγορείων δογμάτων ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ τεχνικοῦ μέρους τῆς ρητορικῆς του Γοργίου. Εἰδικώτερον, κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ἡ ἀνωτέρω ἐπίδρασις καθορίζεται ἐφ' ὅσον συνεκτιμηθῆ ὅτι ὁ Γοργίας δὲν προβαίνει σὲ ἐννοιολογικὴν ἀνάλυσιν, ἀλλ' ἐπισημαίνει ὅτι "ἐκ τῶν πραγμάτων" ὑφίσταται συνάφεια μεταξὺ ρητορικῆς καὶ ἰατρικῆς[137]. Πρόκειται περὶ ἐπισημάνσεως ἡ ὁποία ἀνάγεται στὸ Ἐμπεδοκλείου προελεύσεως δόγμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ρήτωρ ὀφείλει νὰ τεχνουργῆ τοὺς λόγους καθ' ὃν τρόπον ὁ ἰατρὸς παρασκευάζει τὰ φάρμακα[138]. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀποκλείομεν τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι πρῶτοι οἱ

---

135. Πβ. W. Süss, *Ethos*, Leipzig, Teubner, 1910, σσ. 84-85. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, δὲν ἔχει τύχει τῆς δεούσης προσοχῆς ὅτι ἡ ρητορικὴ τοῦ Γοργίου ἐν μέρει διαφοροποιεῖται τῆς ρητορικῆς τῶν Πυθαγορείων, κύριος ἐκπρόσωπος τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Εὔδοξος. Ἡ διαφοροποίησις ὀφείλεται, φρονοῦμεν, στὸ ὅτι ὁ διδάσκαλος τοῦ Εὐδόξου Φιλιστίων (πβ. *κατωτ.* καὶ σημ. 138) δὲν ἀποδέχεται τὸ ἰατρικὸν ὑπόβαθρον τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Γοργίου στὴν χρῆσιν τῶν φαρμάκων. Ὄντως ἡ ἀνωτέρω ἀναφορὰ τοῦ Γοργίου προϋποθέτει τὴν ἀποδοχὴν τῆς περὶ χυμῶν θεωρίας (πβ. W. Süss, *μν. ἔργ.*, σ. 84), ἡ ὁποία εἶναι προσφιλὴς στοὺς ἰατροὺς τῆς Σχολῆς τῆς Κῶ, ἀλλ' ἀπαρέσκει στὸν Φιλιστίωνα, ὁ ὁποῖος τὴν ἐκλαμβάνει ὡς ἀλυσιτελῆ πρὸς καθορισμὸν τῶν αἰτίων τῶν νόσων (πβ. H.A.T. Reiche, *μν. ἔργ.*, σ. 81).

136. Πβ. O. Immisch, *Gorgiae Helena*, Berlin, de Gruyter, 1927, σ. 30.

137. Πβ. C.P. Segal, *μν. ἔργ.*, 132-133.

138. Πβ. T. Buchheim, "Maler, Sprachbildner: Zur Verwandschaft des Gorgias mit Empedokles", *Hermes*, 113 (1985) 417- 418. Σημειωτέον ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ οὕτω καλούμενον παράγγελμα τοῦ Ἱπποκράτους κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἰατρὸς ὀφείλει νὰ ἀπέχη τῆς ρητορικῆς (πβ. K. Deichgräber, *Medicus gratiosus*, Mainz, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1970, σ. 100), τόσον ὁ ἰατρὸς Ἡρόδικος ὁ Λεοντῖνος ὅσον καὶ ὁ ἀδελφός του Γοργίας ἀναδεικνύονται διαπρύσιοι κήρυκες τῆς θεωρίας περὶ τῆς συναφείας μεταξὺ ἰατρικῆς καὶ ρητορικῆς (πβ. J. Dalfen, *Platon. Gorgias*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 2004, σ. 171. R. Bartz, "Ἐνθυμούμενοι τὸν Ἱπποκράτη: Γνώση, πρακτικὴ καὶ ἦθος στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες γιατρούς-θεραπευτές", ἐν M. Kuczewski- R. Polanski, *Βιοηθική*, Ἀθήνα, Τραυλός, 2007, σ. 57). Ἡ θεωρία περὶ τῆς συναφείας μεταξὺ ἰατρικῆς καὶ ρητορικῆς φρονοῦμεν ὅτι ἀποτελεῖ κοινὸν τόπον τῆς διανοήσεως τῶν Γοργίου καὶ Εὐδόξου, ὁ ὁποῖος συνάδει πρὸς τὴν ἐκδοχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τόσον ὁ Γοργίας (πβ. M. Michler, *Westgriechische Heilkunde*, Würzburg, Königshausen und Neumann GmbH, 2003, σσ. 20-21) ὅσον καὶ ὁ Εὔδοξος (πβ. E.

Πυθαγόρειοι ὑπεστήριξαν ὅτι τὸ ἔργον τῆς ρητορικῆς ("τὸ ἰδεῖν τὰ ὑπάρχοντα πιθανὰ περὶ ἕκαστον") ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἔργον τῆς ἰατρικῆς ("οὐδὲ γὰρ ἰατρικῆς τὸ ὑγιᾶ ποιῆσαι, ἀλλὰ μέχρι οὗ ἐνδέχεται, μέχρι τούτου προαγαγεῖν· ἔστιν γὰρ καὶ τοὺς ἀδυνάτους μεταλαβεῖν ὑγιείας ὅμως θεραπεῦσαι καλῶς")[139]. Ὑπεραμυνόμενος τῆς συναφείας μεταξὺ ἰατρικῆς καὶ ρητορικῆς, ὁ Εὔδοξος ἦτο, κατὰ τὴν ἄποψίν μας, σὲ θέσιν νὰ ὑπογραμμίση ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου *Περὶ τέχνης* ἐκλαμβάνει τὴν "ἀκρίβειαν" ὡς κεφαλαιῶδες γνώρισμα τῆς ἰατρικῆς[140], ἐνῶ ὁ Ἀλκιδάμας ἐκλαμβάνει τὴν "ἀκρίβειαν" ὡς κεφαλαιῶδες γνώρισμα τῆς ρητορικῆς[141]. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν διαφαίνεται ὅτι δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ὁ Ἀλκιδάμας ὑπερμαχεῖ τῆς "δι' ἀκριβείας μνήμης"[142], ἐνῶ ὁ Εὔδοξος ἀποβλέπει στὸ "δι' ἀκριβείας... σῶσαι"[143] τὰ λεχθέντα. Λαμβάνοντες μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Εὔδοξος χαρακτηρίζεται ὡς ἔνδοξος ἰατρὸς καὶ ἐξέχων ρήτωρ, κατατείνομεν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ προσωπικότης του εἶναι δυνατὸν νὰ παραβληθῆ πρὸς ἐκείνην τοῦ Ὀρειβασίου[144].

Ἔχοντες κατὰ νοῦν ὅτι τὰ περὶ συναφείας μεταξὺ ἰατρικῆς καὶ ρητορικῆς συνάδουν πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς διανοήσεως τῶν Πυθαγορείων, ὑποστηρίζομεν ὅτι ὁ Εὔδοξος πιθανώτατα ἐμελέτησε τὸ ἔργον *Περὶ τέχνης*, τὸ ὁποῖον, παρὰ τὸ ἰατρικόν του ὑπόβαθρον, εἶχε συγγραφῆ ὑπὸ μορφὴν ἐπιδεικτικοῦ λόγου[145]. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς μας συνηγορεῖ ἡ διαπίστωσις κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς τοῦ

Παπαμανώλη, *μν. ἔργ.*, σ. 23) κατήγετο ἐξ οἰκογενείας ἰατρῶν. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὁ ἀνωτέρω κοινὸς τόπος τῆς διανοήσεως τῶν Γοργίου καὶ Εὐδόξου αἰτιολογεῖται, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Εὔδοξος ἐμαθήτευσε πλησίον τοῦ ἰατροῦ Φιλιστίωνος τοῦ Λοκροῦ (πβ. C.N. Polycarpou, "Eudicus of Locroi", *Diotima*, 30 (2002) 172-173) ὁ ὁποῖος εἶχε διδάσκαλον τὸν Ἐμπεδοκλῆ, δηλαδὴ τὸν διδάσκαλον τοῦ Γοργίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἡροδίκου (πβ. M. Wellmann, *Die Fragmente der sikelischen Ärzte Akron, Philistion und des Diokles von Karystos*, Berlin, Weidmann, 1901, σ. 68).

139. Πβ. Ἀριστ., *Ῥητ.*, A 1, 1355 b 10-14.
140. Πβ. D. Kurz, *Ἀκρίβεια. Das Ideal der Exaktheit bei den Griechen bis Aristoteles*, Diss., Tübingen, 1970, σ. 80.
141. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 32.
142. Πβ. J.V. Muir, *μν. ἔργ.*, σ. xxix.
143. Πβ. Ἀριστείδ., *Ἱερ. λόγ.*, Ε, 66.
144. Πβ. M. Civiletti, *Eunapio di Sardi.Vite di filosofi e sofisti*, Milano, Bompiani, 2007, σ. 650.
145. Πβ. J. Jouanna, "Rhétorique et Médecine dans la collection Hippocratique", *Revue des Études Grecques* , 97 (1984) 35-36. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀξίζει νὰ σημειωθῆ

ἔργου *Περὶ τέχνης* πρώτιστα ἐπιδιώκει νὰ ἀντικρούσῃ τὰς αἰτιάσεις τὰς ὁποίας ὁ Πρωταγόρας ἔχει προσάψει στοὺς ὑπερμάχους τοῦ κύρους τῆς ἰατρικῆς ὡς ἐπιστήμης[146]. Πρὸς εὐόδωσιν τῆς ἀνωτέρω ἐπιδιώξεως ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου *Περὶ τέχνης* κρίνει ἐνδεδειγμένον νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἰατρικὴν ἐπιχειρηματολογίαν του χρησιμοποιῶν ρητορικὸν ὕφος, δηλαδὴ ὕφος στὸ ὁποῖον προσιδιάζουν αἱ "μεταφοραί"[147], τά "ὁμοιοτέλευτα"[148] καὶ αἱ "παρομοιώσεις"[149]. Ὄντως, ὅπως ἔχει καταδειχθῆ[150], ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου *Περὶ τέχνης* εἶναι φιλοσοφῶν ἰατρός, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ ρητορικὸν ὕφος χάριν ἐκλαϊκεύσεως τῆς ἐπιχειρηματολογίας του, ἀλλὰ διατελεῖ προσηλωμένος στὸ ἰατρικὸν δόγμα κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ "πράγματα" ὑπερέχουν τῶν "λόγων". Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, τὸ ἀνωτέρω δόγμα ἐναρμονίζεται πρὸς τὴν ρῆσιν τοῦ Μύσωνος "μὴ ἐκ τῶν λόγων τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων τοὺς λόγους ζητεῖν"[151], δηλαδὴ πρὸς τὴν ρῆσιν ἐκείνην λόγω τῆς ὁποίας ὁ Εὔδοξος ἀποκαλεῖ τὸν Μύσωνα "σοφώτατον τῶν ἀνθρώπων"[152]. Πρὸ πάντων ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐπισήμανσις τοῦ συγγραφέως τοῦ ἔργου *Περὶ τέχνης* κατὰ τὴν ὁποίαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν "τύχην", ἡ ἰατρικὴ "τέχνη" ὄχι μόνον ἀφορμᾶται ἐκ τῆς διακρίσεως μεταξὺ ὀρθοῦ καὶ ἐσφαλμένου, ἀλλὰ προϋποθέτει καὶ τὴν γνῶσιν τῶν αἰτίων ἑκάστης νόσου[153]. Ἀκριβέστερον φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐπισήμανσις ἁρμόζει νὰ ἀξιοποιηθῆ πρὸς κατανόησιν τοῦ χαρακτῆρος τῆς περὶ

ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου *Περὶ τέχνης*, τὸ ὁποῖον χρονολογικῶς τίθεται στὸν ε΄ αἰῶνα π. Χ. (πβ. T. Gomperz, *Hellenika*, τ. 2, Leipzig, Veit, 1912, σσ. 334-335), δὲν μιμεῖται ἀκρίτως τὸ ρητορικὸν ὕφος τοῦ Γοργίου (πβ. J. Jouanna, *Hippocrate. Des Vents. De l'Art*, Paris, Les Belles Lettres, 1988, σ. 173).

146. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 174. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὁ Εὔδοξος ἦτο εὔλογον νὰ ἐγκύψῃ στὴν Ἀντιπρωταγόρειον ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ συγγραφέως τοῦ ἔργου *Περὶ τέχνης*, ἀφορμώμενος ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Πρωταγόρας εἶχε μελετήσει τὰς φιλοσοφικὰς δοξασίας τῶν Πυθαγορείων (πβ. M. Untersteiner, *μν. ἔργ.*, σ. 88) καὶ εἶχε θέσει ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὰς θεολογικὰς προεκτάσεις τῶν ἀνωτέρω δοξασιῶν (πβ. M. Untersteiner, *μν. ἔργ.*, σ. 81).

147. Πβ. J. Jouanna, *μν. ἔργ.*, σ. 171.

148. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 172.

149. Πβ. *αὐτόθι*, σσ. 172-173.

150. Πβ. *αὐτόθι*, σσ. 182-183.

151. Πβ. Διογ. Λαερτ., *Βί. φιλ.*, 1.108.

152. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 372 Lasserre.

153. Πβ. J. Jouanna , *μν. ἔργ.*, σσ. 187-188.

"τύχης" διδασκαλίας τοῦ Εὐδόξου, ἡ ὁποία, λόγω τοῦ ἰατρικοῦ ὑποβάθρου της, διαφοροποιεῖται τῆς περὶ "τύχης" διδασκαλίας τῶν νέων Πυθαγορείων[154].

Ἐξαίροντες τὴν ἰατρικὴν νοοτροπίαν τοῦ Εὐδόξου, ὑποστηρίζομεν ὅτι ὁ Εὔδοξος ἀποδέχεται τὰ περὶ συναφείας μεταξὺ ἰατρικῆς καὶ ρητορικῆς χωρὶς νὰ μεθίσταται πρὸς τὸ σοφιστεύειν, διότι ἔχει κατὰ νοῦν τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς περὶ ἀνθρωπίνης φύσεως διδασκαλίας τῶν Σοφιστῶν καὶ τῆς περὶ ἀνθρωπίνης φύσεως διδασκαλίας τῶν ἰατρῶν[155]. Ἐκ παραλλήλου δὲν ἀποκλείομεν τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Εὐδόξου οἱ Πυθαγόρειοι τοῦ Τάραντος ἀπεφαίνοντο ὅτι ἡ περὶ "ἀποδείξεως" διδασκαλία τῶν ρητόρων ὁμοιάζει πρὸς τὴν περὶ "τεκμηρίου" διδασκαλίαν τῶν ἰατρῶν (λογικαὶ ἀρχαὶ) ἐνῶ ἡ περὶ "πιθανότητος" διδασκαλία τῶν ρητόρων ὁμοιάζει πρὸς τὴν περὶ "σημείου" διδασκαλίαν τῶν ἰατρῶν (ἐμπειρικαὶ ἀρχαί)[156]. Συνεκτιμῶντες ὅτι κατὰ τοὺς ἰατροὺς τὸ "τεκμήριον" εἶναι ὑπέρτερον τοῦ "σημείου", κατατείνομεν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Σοφιστὰς[157] οἱ Πυθαγόρειοι ἐξαίρουν τὴν σπουδαιότητα τῆς λογικῆς συναφείας ὑπὸ τῆς ὁποίας διέπονται τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ρητορικοῦ λόγου. Ἐξ ἄλλου ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνῃ ὅτι ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ πνευματικοί του ἐπίγονοι ἀφορμῶνται ἐκ τῆς διαπιστώσεως κατὰ τὴν ὁποίαν "ὁ ἰατρὸς... καθ' ἕκαστον... ἰατρεύει"[158]. Ὡς ἐκ τούτου προσφυῶς ἔχει παρατηρηθῆ[159] ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι συνέβαλον στὴν διαμόρφωσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Γοργίου κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ρήτωρ ἀπαριθμεῖ τὰ "καθ' ἕκαστον", ἀλλὰ δὲν προβαίνει σὲ ἐννοιολογικὰς γενικεύσεις. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν διαφαίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀμφισβητηθῆ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους[160] κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Πυθαγόρειοι ἔχουν σχέσιν

154. Πβ. C.N. Polycarpou, "Chance and Necessity in Eudoxean Thought", ἐν *Hasard et nécessité dans la philosophie grecque*, Athènes, Académie d'Athènes, 2005, σ. 83.

155. Πβ. G. Rechenauer, *Thukydides und die hippokratische Medizin*, Hildesheim, Olms, 1991, σ. 139.

156. Πβ. H. Diller, *μν. ἔργ.*, σ. 128.

157. Πβ. C. Kremmydas, *μν. ἔργ.*, σ. 21.

158. Πβ. Ἀριστ., *Ἠθ. Νικ.*, A 4, 1097 a 11-13.

159. Πβ. M. Untersteiner, *μν. ἔργ.*, σ. 282. G. Martano, "Ἡ ἀντινομία στὸν Γοργία", *Παρνασσός*, 14 (1972) 376.

160. Πβ. G. Reale, *Introduzione, traduzione e commentario della Metafisica di Aristotele*, Milano, Bompiani, 2004, σ. 745.

πρὸς τὴν γένεσιν τῆς ρητορικῆς, ἀλλ' ὄχι πρὸς τὴν γένεσιν τῆς διαλεκτικῆς. Ἔχοντες κατὰ νοῦν ὅτι ἡ γένεσις τῆς διαλεκτικῆς συνδέεται πρὸς τὸ "ἐριστικῶς συλλογίζεσθαι"[161] καὶ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι εἶναι πολέμιοι τοῦ "ἐριστικῶς συλλογίζεσθαι"[162], στοιχοῦμεν πρὸς τὴν ἐκδοχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Εὔδοξος ἐπικρίνει τὴν ὑπὸ τοῦ Πρωταγόρου προταθεῖσαν ταύτισιν μεταξὺ ρητορικῆς καὶ ἐριστικῆς[163]. Ἡ ἀνωτέρω ἐπίκρισις αἰτιολογεῖται, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ὑπερμαχοῦν τῆς συναφείας μεταξὺ ρητορικῆς καὶ ἰατρικῆς, ἡ ὁποία συνάδει πρὸς τὸ αἴτημα ἠθικῆς ἀναμορφώσεως τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν[164].

Πρὸς τὴν Πυθαγόρειον συνάφειαν μεταξὺ ρητορικῆς καὶ ἰατρικῆς ἐκ πρώτης ὄψεως ἀπάδει ἡ μαρτυρία τοῦ Διογένους τοῦ Λαερτίου κατὰ τὴν ὁποίαν "φησὶ δ' Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος... Πυθαγόραν αὐτὸν ὀνομασθῆναι ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἠγόρευεν οὐχ ἧττον τοῦ Πυθίου"[165]. Ἡ σπουδαιότης τῆς ἀνωτέρω μαρτυρίας καταφαίνεται λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι πρόκειται περὶ μαρτυρίας ἡ ὁποία ἀνάγεται στὸν φιλόσοφον τῆς νέας Ἀκαδημείας Ἀρίστιππον τὸν Κυρηναῖον καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ ἔργου του *Περὶ φυσιολόγων*[166] ἢ

---

161. Πβ. Μελίσσ., test. 7 Diels. Σημειωτέον ὅτι τὸ "ἐριστικῶς συλλογίζεσθαι" ἀφορᾶ σὲ σοφιστικοὺς ψευδοσυλλογισμούς, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεμελιωθοῦν εἴτε βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς μεταφυσικῆς εἴτε βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς φυσικῆς (πβ. B. Cassin, *Si Parmenide*, Lille, P.U.L., 1980, σ. 30).

162. Πβ. C.N. Polycarpou, "Ameinias'Conception of *Ἡσυχία* ", *Φιλοσοφία*, 34 (2004) 259.

163. Πβ. A. Capizzi, *Platone nel suo tempo*, Roma, Edizioni dell'Ateneo, 1984, σ. 175.

164. Πβ. J. Terpstra, *De sodalitii Pythagorei origine, conditione et consilio*, Utrecht, Altheer, 1824, σ. 142.

165. Πβ. Διογ. Λαερτ., *Β. φιλ.*, 8. 21. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ἡ ἀξιοπιστία τῆς γνώμης κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνωτέρω μαρτυρία εἶναι ἀναγώγιμος στὸν Ἑρμιππον (πβ. M. Gigante, *μν. ἔργ.*, σσ. 546-547) καταφαίνεται ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι πρόκειται περὶ μαρτυρίας ἡ ὁποία συνδέεται πρὸς τὰ ἀφορῶντα στὴν διάκρισιν μεταξὺ "τεσσάρων Ἀριστίππων" (πβ. Διογ. Λαερτ., *Β. φιλ.*, 2. 83). Ἀκριβέστερον ὑποστηρίζομεν ὅτι ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος προβαίνει στὴν ἀνωτέρω διάκρισιν ἀρυόμενος ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Δημητρίου τοῦ Μάγνητος *Περὶ ὁμωνύμων ποιητῶν τε καὶ συγγραφέων*, δηλαδὴ ἐξ ἔργου στὸ ὁποῖον ἀντικατοπτρίζονται τὰ συμπεράσματα τοῦ Ἑρμίππου ὅσον ἀφορᾶ στὸν χαρακτῆρα τῆς διανοήσεως τῶν ἐπιφανῶν Πυθαγορείων (πβ. J. Mejer, "Demetrius of Magnesia: On Poets and Authors of the same name", *Hermes*, 109 (1981) 468).

166. Πβ. F. Susemihl, *Geschichte der griechischen Literatur in der Alexandrinerzeit*, τ. 1, Leipzig, Teubner, 1891, σ. 126. Α.Π. Σακελλαρίου, "Ἀρίστιππος ὁ Ἀκαδημαϊκός", *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 5, Ἀθῆναι, Φοῖνιξ, α.χ., σ. 504.

Περὶ φυσιολογιῶν[167]. Εἰδικώτερον, συνεκτιμῶντες ὅτι ὁ Ἀρίστιππος παραβάλλει τὸν Πυθαγόραν πρὸς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα κατὰ τρόπον ἐπικριτικόν[168], κατατείνομεν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἀρίστιππος ἐμμέσως ἀμφισβητεῖ τὸ ἐπιστημονικὸν ὑπόβαθρον τῆς ρητορικῆς τοῦ Πυθαγόρου, τὴν ὁποίαν ἐκλαμβάνει ὡς μόρφωμα τῆς ἀρχαϊκῆς μυθικῆς διανοήσεως. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὁ Ἀρίστιππος προβαίνει σὲ ἐσφαλμένην ἀποτίμησιν τῆς ἀξίας τῆς ρητορικῆς τοῦ Πυθαγόρου, διότι εἰκάζει ὅτι ὑπὸ τὴν μνείαν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος λανθάνει ἡ πίστις στὸν θρῦλον τῆς ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος γεννήσεως τοῦ Πυθαγόρου[169]. Ἡ ἀνωτέρω εἰκασία ἀναιρεῖται, φρονοῦμεν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸν Εὔδοξον ἡ μνεία τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος συμβολίζει τὴν συνάφειαν μεταξὺ τῆς σοφίας τοῦ Μύσωνος καὶ τῆς ρητορικῆς τοῦ Πυθαγόρου[170], δηλαδὴ τὴν ὁμολογίαν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀλήθεια τοῦ ρητορεύειν ἀποκαλύπτεται ἑκάστοτε κατὰ "τὸν... ἑκάστοις πρόσφορον τρόπον τῆς σοφίας"[171]. Ὄντως ἡ μαρτυρία κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πυθαγόρας "τὴν ἀλήθειαν ἠγόρευεν οὐχ ἧττον τοῦ Πυθίου" ἀντιτίθεται πρὸς ἐκείνην κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πυθαγόρας "ὑπὸ τοῦ Πυθίου προηγορεύθη αὐτῷ (sc. τῷ πατρί")[172], δηλαδὴ πρὸς μυθολόγημα τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνασκευασθῆ ὑπὸ τοῦ Εὐδόξου[173].

Ἐπανεξετάζοντες τὴν περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ρητορεύειν διδασκαλίαν τοῦ Πυθαγόρου, ἀφορμώμεθα ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Πυθαγόρας, ὁ ὁποῖος δὲν δίδει τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς ἀληθείας[174], ἐκλαμ-

---

167. Πβ. G. Giannantoni, *Socraticorum reliquiae*, τ. 3, Napoli, Bibliopolis, 1985, σσ. 150-151. T. Dorandi, "Aristippe de Cyrène", ἐν R. Goulet, *Dictionnaire des philosophes antiques*, τ. 1, Paris, Éditions du C.N.R.S., 1989, σ. 376.

168. Πβ. C.J. Classen, "Zu zwei griechischen Philosophiehistorikern", *Philologus*, 109 (1965) 180. H. Flashar, *Die hellenistische Philosophie*, τ. 4 , μέρ. 2, Basel, Schwabe, 1994, σ. 837.

169. Πβ. Χ.Ν. Πολυκάρπου, "Ἡ Εὐδόξειος θεωρία τῆς γνώσεως" [ὑπὸ δημοσίευσιν].

170. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 371 Lasserre.

171. Πβ. *κατωτ.* καὶ σημ. 229.

172. Πβ. A. Delatte, *μν. ἔργ.*, σ. 194. W. Burkert, *μν. ἔργ.*, σ. 120.

173. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 324 Lasserre. Σχολιάζων τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα, ὁ V. Capparelli, *La sapienza di Pitagora*, τ. 1, Roma, Edizione Mediteranee, 1988[2], σ. 1, ἀναποδείκτως ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Εὔδοξος πιστεύει στὸν θρῦλον τῆς ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος γεννήσεως τοῦ Πυθαγόρου.

174. Πβ. W. Burkert, *μν. ἔργ.*, σ. 216.

βάνει τὸν *γνώμονα* ὡς συμβολίζοντα τὸ "ἔχειν κατ' ἀλήθειαν"[175]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὀρθῶς ἔχει ἐπισημανθῆ ὅτι ἡ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ρητορεύειν διδασκαλία τοῦ Πυθαγόρου ἐντάσσεται στὸ πνευματικὸν κλῖμα τοῦ καλουμένου "Πυθαγορείου τρόπου τοῦ βίου"[176], κατὰ τὸ ὁποῖον "ἡ ἀλήθειά Του (sc. τοῦ Θεοῦ) ἐγγράφεται ἐν τῷ κόσμῳ"[177]. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἁρμόζει νὰ συνεκτιμηθῆ ὅτι ὁ Παρμενίδης ἀντιτίθεται πρὸς τὴν περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ρητορεύειν διδασκαλίαν τοῦ Πυθαγόρου[178] ἔχων κατὰ νοῦν τὴν οἱονεὶ φυσιοκρατικὴν χροιάν της[179], δηλαδὴ τὸ ὅτι ἡ ἀνωτέρω διδασκαλία ἀφορᾶ στὸν "ἑκάστοις πρόσφορον τρόπον τῆς σοφίας". Πρὸ πάντων ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἀξιόπιστον[180] μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοξένου οἱ Πυθαγόρειοι ἀπεφαίνοντο "μὴ εἶναι πρὸς πάντας πάντα ῥητά"[181], ὑπαινισσόμενοι ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐπιδεικνύουν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθείας. Λαμβάνοντες μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸν Εὔδοξον ἡ Πυθαγόρειος ἐχεμυθία "συνεδέετο πρὸς τὴν ἐπιδίωξιν ἀναμορφώσεως τῆς ἱεραρχίας τῶν ἀξιῶν, ἡ ὁποία εἶχε προβληθῆ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁμήρου"[182], κατατείνομεν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ρητορεύειν διδασκαλία τοῦ Πυθαγόρου συνάδει πρὸς τὸ αἴτημα τηρήσεως τῆς Πυθαγορείου ἐχεμυθίας, κατὰ τὸ ὁποῖον "τὸ φράζεσθαι δοκοῦν κρυπτόμενόν ἐστι καὶ τὸ κρύπτεσθαι νοούμενον"[183]. Ἐξ ἄλλου, συνεκτιμῶντες ὅτι ὁ Εὔδοξος ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἐκδοχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πυθαγόρας "ἐρωτώμενος...

---

175. Πβ. R. Herbertz, *Das Wahrheitsproblem in der griechischen Philosophie*, Berlin, Reimer, 1913, σ. 124.
176. Πβ. L. Ferrero, *Storia del Pitagorismo nel mondo romano*, Forli, Ed. Victrix, 2008[2], σ. 48.
177. Πβ. Γ.Θ. Σακελλαρίου, *Πυθαγόρας ὁ διδάσκαλος τῶν αἰώνων*, Ἀθῆναι, Δριβόπουλος, 1963, σ. 144.
178. Πβ. K. Reich, "Parmenides und die Pythagoreer", *Hermes*, 82 (1954) 291-292.
179. Πβ. C.N. Polycarpou, "Ameinias'Conception of Ἡσυχία", *Φιλοσοφία*, 34 (2004) 259.
180. Πβ. C. Huffman, "Aristoxenus'Pythagorean Precepts: A Rational Pythagorean Ethics", ἐν M. M. Sassi, *La costruzione del discorso filosofico nell'età dei Presocratici*, Pisa, Edizioni della Normale, 2006, σσ. 108-109. S.I. Kaiser, *Die Fragmente des Aristoxenos aus Tarent*, Hildesheim, Olms, 2010, σ. XVI.
181. Πβ. Ἀριστοξ., ἀπ. 43 Wehrli.
182. Πβ. Χ.Ν. Πολυκάρπου, "Ὑπάρχουν χωρία ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰαμβλίχου *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου* τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθοῦν στὴν Εὐδόξειον βιογραφίαν τοῦ Πυθαγόρου;", *Πλάτων*, 54 (2004-2005) 125.
183. Πβ. M. Marcovich, *Heraclitus*, Sankt Augustin, Academia Verlag, 2001[2], σ. 49.

μόνον, ἔλεγεν"[184], δὲν ἀποκλείομεν τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι ὁ Τίμων ὁ Φλειάσιος ἀρύεται ἐκ τοῦ Εὐδόξου τὰ ἀφορῶντα στὸν Πυθαγόραν ὡς ρήτορα ἀποκλίνοντα "θήρῃ ἐπ' ἀνθρώπων"[185]. Ἐκ παραλλήλου, ἔχοντες κατὰ νοῦν ὅτι οἱ σύγχρονοι τοῦ Πυθαγόρου "ἔλεγον τοὺς γνωρίμους αὐτοῦ παντοίας θεοῦ φωνάς"[186], εἶναι βάσιμον νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι στὸ πλαίσιον τῆς δημώδους παραδόσεως ὁ Πυθαγόρας παραβάλλεται πρὸς τὸν Δία καὶ οἱ "γνώριμοι αὐτοῦ" πρὸς τὸν Λοξίαν Ἀπόλλωνα κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ὑποδηλοῦται ἡ ὁμοιότης μεταξὺ τοῦ ρητορεύειν καὶ τοῦ χρησμοδοτεῖν[187].

Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ἡ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ρητορεύειν διδασκαλία τοῦ Πυθαγόρου κατανοεῖται πληρέστερον βάσει τοῦ μύθου τοῦ Θεύθ, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἐπίνοιαν τοῦ Πλάτωνος[188], ἀλλ' εἶναι ἐν μέρει ἀναγώγιμος στὸν Εὔδοξον[189]. Εἰδικώτερον, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν Αἰγυπτιακὴν μυθολογίαν ὁ Θεὺθ χαρακτηρίζεται ὡς ὁ θεὸς τῆς ρητορικῆς ὁ ὁποῖος διαφυλάσσει τὸν θεῖον λόγον τῆς κοσμικῆς τάξεως[190], κατατείνομεν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ μῦθος τοῦ Θεὺθ ἀναφέρεται στὴν περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ρητορεύειν διδασκαλίαν τοῦ Πυθαγόρου. Συνεκτιμῶντες ὅτι κατὰ τὸν Πλάτωνα "ὁ λόγος τῆς ρητορικῆς χαρίζεται στοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ ἡ ἀληθινὴ πολιτικὴ καὶ παιδεία πρέ-

184. Πβ. A. Delatte, *μν. ἔργ.*, σ. 194.

185. Πβ. M. di Marco, *Timone di Fliunte. Silli*, Roma, Edizioni dell'Ateneo, 1989, σ. 242.

186. Πβ. M. Gigante, *μν. ἔργ.*, σσ. 544-545.

187. Πβ. P. Decharme, *Ἑλληνικὴ μυθολογία*, Ἀθῆναι, Ἐκδόσεις Χρήσιμα Βιβλία, 1959, σ. 136. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ἡ παρανόησις τῆς διδασκαλίας τῶν Πυθαγορείων, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑφίσταται ὁμοιότης μεταξὺ τοῦ ρητορεύειν καὶ τοῦ χρησμοδοτεῖν, ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ χρησμοὶ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν "ἐνίοτε... προσελάμβανον μορφὴν σκοτεινὴν καὶ διφορουμένην, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἐδόθη εἰς τὸν θεὸν (sc. Ἀπόλλωνα) τὸ ἐπώνυμον *Λοξίας*" (πβ. P. Decharme, *μν. ἔργ.*, σ. 138). Εἰδικώτερον φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἀνωτέρω σημασία τοῦ ὅρου *Λοξίας* εἶναι ξένη πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιγόνων του, διότι οἱαδήποτε σκοτεινὴ καὶ διφορουμένη μορφὴ ρητορικοῦ λόγου "ἐκ τῶν πραγμάτων" ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιδράσῃ εὐμενῶς ἐπὶ τῆς ψυχολογίας τῶν ἀκροατῶν.

188. Πβ. R. Hackforth, *Plato's Phaedrus*, London, Cambridge Univ. Press, 1952, σ. 157.

189. Πβ. C. Froidefond, *Le mirage égyptien dans la littérature grecque, d' Homère à Aristote*, Aix - en Provence, Ophrys, 1971, σσ. 270-271.

190. Πβ. D.M. Doxey, "Thoth", ἐν D.B. Redford, *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, τ. 3, London, Oxford Univ. Press, 2001, σ. 398.

πει... νὰ φανερώνῃ τὴν ἀλήθεια στοὺς ἀνθρώπους"[191], ἐπισημαίνομεν ὅτι κατὰ τὸν Εὔδοξον ὁ Πλάτων γνωρίζει τὴν Πυθαγόρειον διδασκαλίαν περὶ τῆς συναφείας μεταξὺ ρητορικῆς, πολιτικῆς καὶ παιδείας[192]. Ἔχοντες μάλιστα κατὰ νοῦν ὅτι ὁ Πλάτων ἀντικρούει τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι ὑπέρτερος τοῦ προφορικοῦ[193], ὑποστηρίζομεν ὅτι κατὰ τὸν Εὔδοξον ἡ ἀξία τῆς περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ρητορεύειν διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρου συνδέεται πρὸς τὸ πρωτεῖον τοῦ προφορικοῦ λόγου. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν διαφαίνεται ὅτι κατὰ τὸν Εὔδοξον εὐσταθεῖ ἡ ἀπόφανσις τοῦ Πλάτωνος κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ συνηγορία ὑπὲρ τοῦ πρωτείου τοῦ προφορικοῦ λόγου συνεπιφέρει τὴν ἐξάλειψιν τῆς πολυγνωμοσύνης τοῦ ἀνθρώπου[194]. Ὡς ἐκ τούτου ἐπιτυγχάνεται ἡ προαγωγὴ τοῦ συμφιλοσοφεῖν[195] κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ὑπομιμνήσκεται ἡ ἀξία τῆς αὐτενεργείας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία συνάδει πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ αὐτοσχεδίου ρητορικοῦ λόγου. Πρὸ πάντων ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνῃ ὅτι ὁ Θεὺθ χαρακτηρίζει τὸν γραπτὸν λόγον ὡς "μνήμης... φάρμακον", ὑπαινισσόμενος τοὺς περὶ Προμηθέως στίχους τοῦ Αἰσχύλου: "καὶ μὴν ἀριθμόν, ἔξοχον σοφισμάτων, ἐξηῦρον αὐτοῖς, γραμμάτων τε συνθέσεις, μνήμην ἁπάντων, μουσομήτορα ἐργάνην"[196]. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ἀνωτέρω στίχοι ἐντάσσονται στὸ πνευματικὸν κλῖμα τῆς διανοήσεως τῶν Πυθαγορείων[197], διαβλέπομεν ὅτι ὁ μῦθος τοῦ Θεὺθ δὲν ἀμοιρεῖ Πυθαγορείων ὑποδηλώσεων, καθ' ὃ μέτρον ἐμπεριέχει Εὐδόξεια γνωρίσματα.

---

191. Πβ. Ἰ.Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Πλάτωνος Φαῖδρος*, Ἀθήνα, 1968[2], σ. 277.
192. Πβ. Ε. Μουτσοπούλου, *Φιλόσοφοι τοῦ Αἰγαίου*, Ἀθήνα, Ἵδρυμα τοῦ Αἰγαίου, 1991, σ. 37.
193. Πβ. M. Vegetti, "Dans l'ombre de Thoth. Dynamique de l'écriture chez Platon", ἐν M. Detienne, *Les savoirs de l'écriture. En Grèce ancienne*, Paris, P.U.L., 1992, σσ. 406-407.
194. Πβ. W.H. Thompson, *The Phaedrus of Plato*, London, Whittaker, 1868, σσ. 136-137.
195. Πβ. W. Polleichtner, "Thamous, der Pharao, und Sokrates, der Mythenerfinder: Ein dramaturgischer Kunstgriff Platons", *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft*, 27 (2003) 37-38.
196. Πβ. G. Reale, *Platone. Fedro*, Milano, Mondadori, 1998, σ. 263.
197. Πβ. E. Zeller- R. Mondolfo, *μν. ἔργ.*, σ. 324. Σημειωτέον ὅτι, ὅπως ἔχει καταδείξει ὁ E. Heitsch, *Platon. Phaidros*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1997[2], σ. 187, δὲν εὐσταθεῖ ἡ ἐκδοχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν στὸν *Φαῖδρον* τοῦ Πλάτωνος ἐξαίρεται ἡ σπουδαιότης τῆς σοφίας τῶν Πυθαγορείων.

Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ὡς πρῶτον Εὐδόξειον γνώρισμα τοῦ μύθου τοῦ Θεὺθ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκληφθῆ ἡ ἀποφυγὴ χρήσεως τῆς διαλεκτικῆς[198], ἡ ὁποία αἰτιολογεῖται ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Εὐδόξου, "διαλεκτικῆς οὐ μετεῖχον"[199]. Ἐπὶ πλέον φρονοῦμεν ὅτι δεύτερον Εὐδόξειον γνώρισμα τοῦ μύθου τοῦ Θεὺθ ἀποτελεῖ τὸ αἴτημα ἀξιολογήσεως τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐξ ἐπόψεως τοῦ "τίν' ἔχει μοῖραν βλάβης καὶ ὠφελείας τοῖς μέλλουσι χρῆσθαι"[200], δηλαδὴ ἡ ἐπιδίωξις νὰ υἱοθετηθῆ τὸ Εὐδόξειον κριτήριον τοῦ ὠφελεῖν[201]. Ἐξ ἄλλου ὡς τρίτον Εὐδόξειον γνώρισμα τοῦ μύθου τοῦ Θεὺθ θεωροῦμεν τὴν παράλειψιν οἱασδήποτε ἀναφορᾶς στὴν περὶ ἀναμνήσεως θεωρίαν[202], ἡ ὁποία αἰτιολογεῖται ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Εὔδοξος καὶ οἱ πνευματικοί του ἐπίγονοι δὲν ἀπεδέχοντο τὴν ἀνωτέρω θεωρίαν[203]. Πρὸ πάντων ἁρμόζει νὰ συνεκτιμηθῆ ὅτι κατὰ τὸν μῦθον τοῦ Θεὺθ ὁ βασιλεὺς Θαμοῦς χαρακτηρίζει τὸν γραπτὸν λόγον ὡς "ὑπομνήσεως φάρμακον", δηλαδὴ ὡς σύνολον "ὑπομνημάτων" ὑπὸ τὰ ὁποῖα λανθάνουν "ἄγραφα δόγματα"[204]. Ἔχοντες κατὰ νοῦν ὅτι ὁ ἀνωτέρω χαρακτηρισμὸς εἶναι ἀναγώγιμος στοὺς Πυθαγορείους[205], δὲν ἀποκλείομεν τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι κατὰ τὸν Εὔδοξον ὁ γραπτὸς λόγος τῶν Πυθαγορείων ἰσοδυναμεῖ πρὸς σύνολον "ὑπομνημάτων" ὑπὸ τὰ ὁποῖα λανθάνουν τὰ Πυθαγόρεια *μυστήρια*. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνη ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενα[206] Πυθαγόρεια *μυστήρια* εἶναι θρησκευτικὰ μέσα πρὸς κάθαρσιν τῆς ψυχῆς καὶ συνδέονται πρὸς τὸ παράγγελμα τοῦ

198. Πβ. C.L. Griswold, *Self- Knowledge in Plato's Phaedrus*, New Haven, Yale Univ. Press, 1986, σσ. 204-205.

199. Πβ. Χ.Ν. Πολυκάρπου, "Ἡ Εὐδόξειος θεωρία τῆς γνώσεως" [ὑπὸ δημοσίευσιν].

200. Πβ. C.L. Griswold, *μν. ἔργ.*, σ. 205.

201. Πβ. F. Lasserre, *Die Fragmente des Eudoxos von Knidos*, Berlin, de Gruyter, 1966, σ. 256.

202. Πβ. C.L. Griswold, *μν. ἔργ.*, σ. 205.

203. Πβ. C.N. Polycarpou, "Menaechmus'Philosophical Investigations", *Φιλοσοφία*, 29 (1999) 68.

204. Πβ. L. Robin, *Platon. Phèdre*, Paris, Les Belles Lettres, 1933, σσ. LII- LIII.

205. Πβ. J.F. Mattéi, *Ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ Πυθαγόρειοι*, Ἀθήνα, Καρδαμίτσας, 1995, σσ. 35-36.

206. Πβ. A.B. Lloyd- A. Fraschetti, *Erodoto. Le Storie. Libro II*, Milano, Mondadori, 1996[3], σ. 303.

ἀπέχειν τοῦ κρέατος[207]. Εἰδικώτερον, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Εὔδοξος πραγματεύεται περὶ τοῦ Πυθαγορείου παραγγέλματος τοῦ ἀπέχειν ἀπὸ τοῦ κρέατος[208], εἶναι βάσιμον νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι κατὰ τὸν Εὔδοξον προέχει ἡ ἐμβάθυνσις στὰ Πυθαγόρεια *μυστήρια*.

Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν διαφαίνεται ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀνυπόστατον ἰσχυρισμὸν κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ πνευματικοί του ἐπίγονοι ρητορεύουν ἐπιδιώκοντες ἴδια ὠφελήματα[209], εὐσταθεῖ ἡ ἐκδοχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Πυθαγόρειος ρητορικὴ ἀπορρέει ἐκ τοῦ ὅτι τὰ Πυθαγόρεια *μυστήρια* "ἀπήτουν... καλλιέργειαν πάσης τέχνης, ἔτι δὲ σοβαρὰν ἐπιστημονικὴν ἐνέργειαν"[210]. Κατὰ τὴν ἄποψίν μας, ἡ ἀνωτέρω ἐκδοχὴ ἀνάγεται στὸν Εὔδοξον καὶ συνδέεται πρὸς τὸ περὶ Θεὼθ χωρίον τοῦ Πλάτωνος: "τοῦτον δὲ πρῶτον ἀριθμόν τε καὶ λογισμὸν εὑρεῖν καὶ γεωμετρίαν καὶ ἀστρονομίαν, ἔτι δὲ πεττείας τε καὶ κυβείας, καὶ δὴ καὶ γράμματα"[211]. Ἐπὶ πλέον ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ὁ Εὔδοξος γνωρίζει τὴν κατὰ τὸν Πλάτωνα ἀπάντησιν τοῦ Θαμοῦ πρὸς τὸν Θεὼθ: "σοφίας δὲ τοῖς μαθηταῖς δόξαν, οὐκ ἀλήθειαν πορίζεις· πολυήκοοι γάρ σοι γενόμενοι ἄνευ διδαχῆς πολυγνώμονες εἶναι δόξουσιν, ἀγνώμονες ὡς ἐπὶ τὸ πλῆθος ὄντες καὶ χαλεποὶ συνεῖναι"[212]. Σχολιάζων τὴν ἀνωτέρω ἀπάντησιν, ὁ Εὔδοξος θὰ ἦτο σὲ θέσιν νὰ ὑπογραμμίση ὅτι οἱ ἔχοντες "σοφίας... δόξαν"[213] ταυτίζονται πρὸς τοὺς Ἀκουσματικούς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν διδαχθῆ ("ἄνευ διδαχῆς"[214]) τὸ

---

207. Πβ. Ἰ.Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Τὰ πρῶτα μου φιλοσοφήματα*, Ἀθῆναι, 1978, σσ. 188-189.
208. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 325 Lasserre.
209. Πβ. E. Zeller- R. Mondolfo, *μν. ἔργ.*, σ. 316.
210. Πβ. Ν. Ζαφειρίου, "Πυθαγόρας", *Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἡλίου*, τ. 16, Ἀθῆναι, Ἥλιος, α.χ., σ. 505.
211. Πβ. Πλάτ., *Φαῖδρ.*, 274 c-d. Ὑπερμαχοῦντες τῆς Εὐδοξείου προελεύσεως τοῦ ἐξεταζομένου χωρίου, ἔχομεν κατὰ νοῦν ὅτι ὁ Πλάτων ὑποδηλοῖ τὴν ἀνωτέρω προέλευσιν ὅταν συνδέη τὴν προαγωγὴν τῆς ἀστρονομίας πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεὼθ εὕρεσιν τῆς πεττείας. Ἀκριβέστερον, κατὰ τὴν ἄποψίν μας, προσήκει νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι, ὅπως ἔχει καταδείξει ὁ F. Lasserre, *μν. ἔργ.*, σ. 250, ὁ Εὔδοξος μνημονεύει τῆς ὑπὸ τοῦ Θεὼθ εὑρέσεως τῆς πεττείας ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν καθιέρωσιν τῶν πέντε ἐμβολίμων ἡμερῶν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἡμερολογίου, ὑπὸ τὴν ὁποίαν λανθάνει τὸ αἴτημα προαγωγῆς τῆς ἀστρονομίας.
212. Πβ. Πλάτ., *Φαῖδρ.*, 275 a- b.
213. Πβ. *αὐτόθι*.
214. Πβ. *αὐτόθι*.

βαθύτερον νόημα τῶν "συμβόλων" τὰ ὁποῖα λανθάνουν ὑπὸ τὴν ρητορικὴν τοῦ Πυθαγόρου. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Ἀκουσματικοὶ χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ Εὐδόξου ὡς "χαλεποὶ συνεῖναι"[215], δηλαδὴ ὡς μὴ μεμυημένοι στὰ Πυθαγόρεια *μυστήρια*, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν κορωνίδα τῆς Πυθαγορείου ρητορικῆς. Ἐξ ἄλλου ἐνδείκνυται νὰ μὴ διαλανθάνῃ ὅτι ἡ διὰ τοῦ μύθου τοῦ Θεὺθ συνηγορία τοῦ Πλάτωνος ὑπὲρ τοῦ πρωτείου τοῦ προφορικοῦ λόγου συνάδει πρὸς τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ μὴ ἐπισύρειν τὸν φθόνον[216]. Ὡς γνωστὸν ἡ ἀνωτέρω ἐπιδίωξις πρυτανεύει στὴν ἀπόφανσιν τοῦ Πλάτωνος κατὰ τὴν ὁποίαν "πᾶς ἀνὴρ σπουδαῖος τῶν ὄντων σπουδαίων πέρι πολλοῦ δεῖ, μὴ γράψας ποτὲ ἐν ἀνθρώποις εἰς φθόνον καὶ ἀπορίαν καταβάλῃ"[217]. Σχολιάζων τὴν ἀνωτέρω ἀπόφανσιν, ὁ Εὔδοξος θὰ ἦτο σὲ θέσιν νὰ ὑπογραμμίσῃ ὅτι, ὅπως προκύπτει ἐκ τῶν περιπτώσεων τῶν Ἱππάσου[218] καὶ Ἀρχύτου[219], ἡ ἐπιδίωξις τοῦ μὴ ἐπισύρειν τὸν φθόνον συνδέεται πρὸς τὴν Πυθαγόρειον ἐχεμυθίαν, ἡ ὁποία ἀφορᾶ στὴν κορωνίδα τῆς Πυθαγορείου ρητορικῆς.

Ὑπεραμυνόμενος τῆς ἀξίας τῆς Πυθαγορείου ρητορικῆς, ὁ Εὔδοξος δὲν παραβλέπει τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰσοκράτους ἱδρύονται Ρητορικαὶ Σχολαί, αἱ ὁποῖαι ἐναρμονίζονται πρὸς τὴν ἀπόφανσιν τοῦ Γοργίου κατὰ τὴν ὁποίαν "ἡ ρητορικὴ εἶναι τέχνη δυναμένη νὰ τεθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πάσης δραστηριότητος"[220]. Κατὰ τὴν ἀποψίν μας, ὁ Εὔδοξος λαμβάνει θέσιν ἔναντι τῆς Ἰσοκρατείου ρητορικῆς ἔχων κατὰ νοῦν ὅτι ὁ Ἰσοκράτης, ὁ ὁποῖος ἐμαθήτευσε πλησίον τοῦ Πρωταγόρου, χαρακτηρίζεται ὡς ὑπέρμαχος τοῦ Πρωταγορείου δόγματος "τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν"[221]. Ἀκριβέστερον φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἀναφορὰ στὸν Πρωταγόραν, "ὃν Εὔδοξος ἱστορεῖ τὸν ἥσσω καὶ κρείσσω λόγον πεποιηκέναι"[222], ἐντάσσεται στὸ πλέγμα τῆς Ἀντιισοκρατείου ἐπιχειρηματολογίας τοῦ Εὐδόξου, ἡ ὁποία εἶχε ὡς ἐπακολούθημα τὴν

215. Πβ. *αὐτόθι*.
216. Πβ. W. Luther, "Die Schwäche des geschriebenen Logos", *Gymnasium*, 68 (1961) 543.
217. Πβ. R. Knab, *Platons Siebter Brief*, Hildesheim, Olms, 2006, σ. 49.
218. Πβ. J.P. Dumont- D. Delattre- J.L. Poirier, *μν. ἔργ.*, σ. 1211.
219. Πβ. F. Wehrli, *Aristoxenos,* Basel, Schwabe, 1967[2], σ. 64.
220. Πβ. Ε. Μουτσοπούλου, *Ἡ Προσωκρατικὴ διανόησις*, Ἀθῆναι, Γρηγόρης, 1978[2], σ. 73.
221. Πβ. A. Capizzi, *μν. ἔργ.*, σ. 139.
222. Πβ. Εὐδόξ., ἀπ. 307 Lasserre.

ἀνταπάντησιν τοῦ Ἰσοκράτους[223]. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἁρμόζει νὰ συνεκτιμηθῆ ὅτι ὁ Ἰσοκράτης, ὁ ὁποῖος ἐκλαμβάνει τὸν ὅρον "φιλοσοφία" ὡς ταυτόσημον πρὸς τὸν ὅρον "ρητορική"[224], ἀντιτίθεται πρὸς τὴν υἱοθέτησιν τῆς Εὐδοξείου σημασίας τοῦ ὅρου "φιλοσοφία"[225]. Ὄντως κατὰ τὸν Εὔδοξον ἡ φιλοσοφία εἶναι ἀξιολογικῶς ὑπερτέρα τῆς ρητορικῆς, διότι ἡ Πυθαγόρειος ρητορικὴ ἀποτελεῖ προανάκρουσμα τῶν *μυστηρίων*, πρὸς τὰ ὁποῖα συνάπτεται ἀρρήκτως ὁ Πυθαγόρειος τρόπος τοῦ φιλοσοφεῖν[226]. Εἰδικώτερον, ἔχων κατὰ νοῦν τὸ "ἄκουσμα" κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Πυθαγόρας ἐξυμνεῖται ὡς υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ[227], ὁ Εὔδοξος τονίζει ὅτι κατὰ τὴν δημώδη παράδοσιν ὁ Πυθαγόρας ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ ἐπὶ γῆς εἰκὼν τοῦ θεοῦ τῆς εὐγλωττίας[228]. Ἐν κατακλεῖδι, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἁρμονία ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχικὴν τοῦ Ἑρμοῦ φύσιν[229], ὁ Εὔδοξος ἐπισημαίνει ὅτι ἡ διαμόρφωσις τῆς Πυθαγορείου ρητορικῆς βάσει τῆς ἀποφάνσεως "τὸν γὰρ ἑκάστοις πρόσφορον τρόπον τῆς σοφίας ἐξευρίσκειν σοφίας ἐστίν" προϋποθέτει τὴν ἄρρηκτον συνάφειαν μεταξὺ σοφίας καὶ ἁρμονίας[230].

RHETORIC IN ANCIENT PYTHAGOREANISM

Summary

According to the comic poet Cratinus Junior, the Pythagoreans in Tarentum were zealously studying rhetoric because they had been infected with the sophistic virus. Far from sharing that view, we hold that the Pythagoreans in Tarentum (i.e. Archytas and his immediate followers) conceived of rhetoric as the art of persuasion without tending

223. Πβ. C.N. Polycarpou, *μν. ἔργ.*, 53.
224. Πβ. S. Wilcox, "Criticism of Isocrates and his φιλοσοφία", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 74 (1943) 115.
225. Πβ. *ἀνωτ.* καὶ σημ. 62.
226. Πβ. *ἀνωτ.* καὶ σημ. 215.
227. Πβ. A. Delatte, *Études sur la littérature pythagoricienne*, Paris, Champion, 1915, σσ. 279-280.
228. Πβ. P. Decharme, *μν. ἔργ.*, σ. 172.
229. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 166.
230. Πβ. A. Rostagni, *μν. ἔργ.*, σ. 14.

to undermine morality. In view of some points of similarity between the Pythagoreans and the Sophists, we put forward the opinion that Alcidamas'approach to rhetoric had something in common with the Pythagorean one. To our way of thinking, Alcidamas'reference to the dangers and limitations of the text - based speaker exerted influence upon Eudoxus, who was in favour of extemporaneous speaking. This being so, we concur with A. Rostagni in observing that Gorgias'view, that a well - educated speaker has to be flexible and sensitive enough to adjust to the moods of an unpredictable audience, can be traced back to *the Speeches of Pythagoras*. In our opinion, the Pythagoreans in Tarentum stressed the point that rhetoric and medicine are closely connected and regarded with approval Gorgias'statement that the art of persuasion (ἡ τοῦ λόγου δύναμις), like its medical counterpart (ἡ τῶν φαρμάκων τάξις), can be dangerous as well as beneficial. Now it may be a coincidence, but the Pythagoreans in Tarentum, who were scientists skilled in rhetoric, rather remind us of the author of the so-called Hippocratic treatise *On the Art*. On the other hand, we have reason to believe that Eudoxus, who never broke away from the metaphysical requirements of genuine Pythagoreanism, claimed that the art of persuasion alone could not attain the highest degree of enlightenment without the aid of *Πυθαγόρεια μυστήρια*.